

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Σχολή Επιστημών Υγείας
Τμήμα Λογοθεραπείας

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα Εργασίας:

«Η ΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ
ΟΡΟΣΗΜΑ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ »

Φοιτήτριες:

Μπάρλου Μαρία – Α.Μ.: 19170
Φρονιμοπούλου Θεοδώρα – Α.Μ.: 19169

Εποπτεύουσα καθηγήτρια:

Ζαροκανέλλου Βασιλική, Επικ. καθηγήτρια Τμήματος Λογοθεραπείας

Ιωάννινα, Σεπτέμβριος 2022-2023

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή
Ιωάννινα, 09/2022

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Βασιλική Ζαροκανέλλου (Επιβλέπουσα)
2. Αλέξανδρος Γρυπάρης (μέλος)
3. Διονύσιος Ταφιάδης (μέλος)

Ο/Η Προϊστάμενος/η του Τμήματος

Όνομα, Επίθετο,

τίτλος, βαθμίδα

Υπογραφή

© Επίθετο, Όνομα, έτος.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Ευχαριστήριο Σημείωμα

Τελειώνοντας αυτό το ταξίδι στο τμήμα Λογοθεραπείας του πανεπιστημίου Ιωαννίνων, θα θέλαμε να αναφερθούμε και να ευχαριστήσουμε θερμά τους καθηγητές μας, για όλα όσα μας δίδαξαν κατά τη διάρκεια της τεταρτοετής φοίτησης μας, τα οποία μας βοήθησαν να διεκπαιρώσουμε την πτυχιακή μας εργασία, μας μετέδωσαν τις γνώσεις τους απλόχερα, μας συμβούλευσαν και ήταν δίπλα μας οποιαδήποτε στιγμή τους χρειαζόμασταν προκειμένου να μας ακούσουν και να μας βοηθήσουν σε ακαδημαϊκό αλλά και σε προσωπικό επίπεδο. Επίσης, θα θέλαμε να εκφράσουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ στο διοικητικό τμήμα της σχολής για την ανοχή τους λόγω της συχνής επικοινωνίας και για την ευγένεια και την βοήθεια τους. Ακόμα θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλες τις μητέρες που έλαβαν μέρος στην έρευνα μας και μας βοήθησαν να ολοκληρωθεί με επιτυχία. Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα την επιβλέπουσα καθηγήτρια μας κα Ζαροκανέλλου για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση, την αντοχή της να μας συμπαραστέκεται και να μας καθοδηγεί με αγάπη και καρτερικότητα, για την εμπιστοσύνη που μας έδειξε, και την υπομονή που έκανε κατά τη διάρκεια υλοποίησης της πτυχιακής εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι γονείς που έχουν καλύτερη γνώση για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα (ΑΓΟ) της προσχολικής ηλικίας είναι καλύτερα προετοιμασμένοι για να υποστηρίξουν την γλωσσική εξέλιξη του παιδιού τους, ενώ οι γονείς που έχουν φτωχή γνώση είναι πιθανότερο να εμπλακούν σε αρνητικές γονεϊκές συμπεριφορές, οι οποίες θα έχουν μακρόχρονα ζημιογόνα αποτελέσματα στην γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού (Guzman et al., 2018). Η παρούσα μελέτη στοχεύει να εξετάσει την γνώση των μητέρων για τα ΑΓΟ και το πως αυτή επηρεάζεται από δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της οικογένειας. Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία υποθέτουμε ότι η γνώση των ΑΓΟ θα συνδέεται θετικά με μεγαλύτερη ηλικία κύησης, υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο της μητέρας και υψηλότερο κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας. Με την εφαρμογή Google Forms δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο που ήταν δομημένο σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλάμβανε τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων, ενώ το δεύτερο περιείχε 29 ερωτήσεις-δηλώσεις κλειστού τύπου που αξιολογούσαν την γνώση των μητέρων για τα ΑΓΟ της προσχολικής ηλικίας αλλά και για θετικές ή αρνητικές στρατηγικές που συμβάλουν ή αποθαρρύνουν την γλωσσική ανάπτυξη (ερωτήσεις 9, 23, 25, 26, 27, 29). Οι ερωτήσεις ήταν προσαρμοσμένες στα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του Ελληνικού πληθυσμού. Πιθανές απαντήσεις σε κάθε ερώτηση ήταν το «Συμφωνώ», «Διαφωνώ» ή «Δεν ξέρω». Κάθε σωστή απάντηση βαθμολογήθηκε με μία μονάδα, ενώ οποιαδήποτε άλλη απάντηση λαμβάνει μηδέν βαθμούς. Στην μελέτη συμμετείχαν εθελοντικά 207 μητέρες από 5 διαφορετικούς νομούς της Ελλάδας (Αττικής, Θεσσαλονίκης, Μαγνησίας, Φωκίδας, Δωδεκανήσων). Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά με την τεχνική του snowball για χρονικό διάστημα ενός μήνα με την ανάρτηση του ερωτηματολογίου σε διάφορες κοινωνικές ομάδες σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν μέτρια γνώση για τα ΑΓΟ στην προσχολική ηλικία και σημαντικές παρανοήσεις γύρω από τις στρατηγικές που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι γονείς για να ενισχύσουν την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Καλύτερη γνώση παρουσίαζαν οι μητέρες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο (μεταπτυχιακό) που ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα 35-44 ετών και είχαν μέσο οικογενειακό εισόδημα της τάξης των 20.001-30.000 ευρώ. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν την ανάγκη για τακτική ενημέρωση γονέων γύρω από θέματα που σχετίζονται με την γλωσσική ανάπτυξη στην προσχολική ηλικία.

ABSTRACT

Parents with better knowledge of developmental language milestones (DLMs) are better prepared to support their child's language development, while parents with poor knowledge of developmental milestones are more likely to engage in negative parenting behaviours which will have long-term detrimental effects on the child's language development (Guzman et al., 2018). The present study aims to examine mothers' knowledge about DLMs and how it is influenced by the demographic and social characteristics of the family. Based on the existing literature, we hypothesize that knowledge of DLMs will be positively associated with older gestational age, higher educational level of the mother and higher socio-economic level of the family. Using the Google Forms application, a questionnaire was created that had two parts. The first part included the demographic data of the participants, while the second part contained 29 closed-ended questions-statements that assessed the mothers' knowledge of preschool DLMs, as well as their knowledge of positive or negative strategies that contribute to or discourage language development (questions 9, 23, 25, 26, 27, 29). The questions were adapted to the social and cultural environment of the Greeks. Possible answers to each question were "Agree", "Disagree" or "Don't know". Each correct answer was scored one point, while any other answer received zero marks. 207 mothers from 5 different regional units of Greece (Attica, Thessaloniki, Magnesia, Phocis, Dodecanese) voluntarily participated in the study. The data collection was carried out electronically with the snowball technique for a period of one month by posting the questionnaire to various social groups on social media. The study results showed moderate knowledge about DLMs in preschool age and significant misconceptions about the strategies parents can use to enhance the language development of preschool children. Better knowledge was presented by mothers with a higher educational level (post-graduate) who were 34-45 years old and had an average family income of 20,001-30,000 euros. The results demonstrate the need for regular information for parents about issues related to language development in preschool age.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT.....	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	5
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	6
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ.....	6
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	8
1.1 Εισαγωγή.....	8
1.2 Σκοπός και ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης.....	9
1.3 Σημαντικότητα της μελέτης.....	9
1.4 Διευκρίνιση όρων.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	12
2.1 Πορεία ανάπτυξης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας.....	12
2.1.1 Κινητικός αναπτυξιακός τομέας.....	12
2.1.2. Γνωστικός αναπτυξιακός τομέας.....	17
2.1.3.Γλωσσικός αναπτυξιακός τομέας.....	22
2.1.4.Κοινωνικό-συναισθηματικός αναπτυξιακός τομέας.....	27
2.2 Μηχανισμός κατάκτησης της γλώσσας, γενετική προδιάθεση στην κατάκτηση της γλώσσας, καθολικότητα της γλωσσικής ανάπτυξης.....	31
2.3 Στάδια γλωσσικής ανάπτυξης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας.....	33
2.4 Γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην Ελληνική.....	37
.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	41
3.1 Γνώση των γονέων για τα αναπτυξιακά ορόσημα των παιδιών προσχολικής ηλικίας.....	.....

.41	
3.1.1. Μελέτες σχετικά με την γνώση των γονέων για την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας.....	46
3.2 Γονεϊκοί παράγοντες που επηρεάζουν την γνώση των γονέων για τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα.....	50
3.2.1 Εισόδημα.....	50
3.2.2 Μορφωτικό επίπεδο.....	50
3.2.3 Φύλο.....	51
3.2.4 Γέννηση παιδιού.....	51
3.2.5 Μέλος με αναπτυξιακές δυσκολίες.....	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4°	53
ΜΕΘΟΔΟΣ.....	53
4.1 Συμμετέχοντες.....	53
4.2 Περιγραφή ερευνητικού εργαλείου και δομή.....	53
4.3 Διαδικασία έρευνας.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°.....	55
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	55
5.1 Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων.....	55
5.2 Γνώση για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα της προσχολικής ηλικίας.....	57
5.3 Γνώση για θετικές και αρνητικές στρατηγικές ανάπτυξης του λόγου.....	65
5.4 Σχέση δημογραφικών χαρακτηριστικών των φροντιστών με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	67
5.4.1. Σχέση της ηλικίας της μητέρας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	67
5.4.2. Σχέση του μορφωτικού επιπέδου της μητέρας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	69
5.4.3. Σχέση της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	70
ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	72

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1.....	75
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	79

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων.....	56
Πίνακας 2. Γνώση των μητέρων για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα.....	64
Πίνακας 3. Γνώση για τις θετικές και αρνητικές στρατηγικές ανάπτυξης του λόγου...67	
Πίνακας 4. Ηλικία μητέρας και γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	67
Πίνακας 5. Εκπαιδευτικό επίπεδο και γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	70
Πίνακας 6. Εισόδημα οικογένειας και γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη.....	70

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1. Σχέση ηλικίας μητέρα και γνώσης για τα γλωσσικά ορόσημα.....	69
Διάγραμμα 2. Σχέση εκπαιδευτικού επιπέδου και γνώσης για τα γλωσσικά ορόσημα..	69
Διάγραμμα 3. Σχέση εισοδήματος και γνώσης για τα γλωσσικά ορόσημα.....	71

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΓΟ: αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα

DLMs: Developmental language milestones

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα εξετάζει και αξιολογεί την γνώση των μητέρων όσον αφορά τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα και την χρήση θετικών και αρνητικών στρατηγικών για την ανάπτυξη του λόγου στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Έρευνες υποστηρίζουν ότι οι γονείς που έχουν καλύτερη γνώση για τα γλωσσικά ορόσημα της προσχολικής ηλικίας είναι καλύτερα προετοιμασμένοι για να υποστηρίξουν την γλωσσική εξέλιξη του παιδιού τους, ενώ οι γονείς που έχουν φτωχή γνώση είναι πιθανότερο να εμπλακούν σε αρνητικές γονεϊκές συμπεριφορές, οι οποίες θα έχουν μακρόχρονα ζημιογόνα αποτελέσματα στην γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού (Guzman et al., 2018). Επιπλέον, η παρούσα μελέτη εξετάζει την συσχέτιση δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της οικογένειας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη στην προσχολική ηλικία. Η διεθνής βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου της μητέρας και της γνώσης της για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα. Σύμφωνα με τους Karuppanna et al. (2020), η βαθμίδα εκπαίδευσης της μητέρας είναι σημαντικά σχετιζόμενη με τις γονεϊκές της δεξιότητες, καθώς οι πιο μορφωμένες μητέρες έχουν πιο εύκολη πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν την ανατροφή των παιδιών τους και θετικότερη συμβολή στην ανάπτυξη τους. Γονείς με υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο παρείχαν υψηλότερη ποιότητα φροντίδας και καλύτερα πρότυπα συμπεριφοράς και γονείς χαμηλότερου κοινωνικό-οικονομικού επιπέδου και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου είχαν λιγότερες γνώσεις για την πρώιμη γνωστική ανάπτυξη (Leung & Suskind, 2020). Ακόμα, σύμφωνα με την έρευνα αξιολόγησης του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής για παιδιά δημοτικού και γυμνασίου όσον αφορά την

γλώσσα στο σπίτι, το επίπεδο των μαθηματικών και την ανάπτυξη στην προσχολική ηλικία και από τις συσχετίσεις με κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά βρέθηκε ότι:

A) Μητέρες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο ήταν καλύτερα ενημερωμένες για τα παιδιά τους ως προς την γλωσσική ανάπτυξη και το επίπεδο των μαθηματικών.

B) Παιδιά που φοίτησαν στο νηπιαγωγείο είχαν μεγαλύτερο ποσοστό ορθής απάντησης από παιδιά που δεν φοίτησαν και

Γ) Η χρήση της ελληνικής γλώσσας και όχι κάποιας άλλης στο σπίτι, είχε θετικότερα αποτελέσματα στην γλωσσική ανάπτυξη και στο επίπεδο των μαθηματικών.

1.2 Σκοπός και ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης

Αυτή η μελέτη έχει ως σκοπό να εξετάσουμε την γνώση των μητέρων για τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα και το πως επηρεάζεται από δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το εισόδημα, η ύπαρξη άλλου παιδιού κα. Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία υποθέτουμε ότι η γνώση των γλωσσικών αναπτυξιακών οροσήμων θα συνδέεται θετικά με μεγαλύτερη ηλικία κύησης, υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και υψηλότερο κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας.

1.3 Σημαντικότητα της μελέτης

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η μελέτη αυτή στοχεύει να αξιολογήσει την γνώση των μητέρων για τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα στην προσχολική ηλικία. Η διεθνής βιβλιογραφία προτείνει ότι οι γονείς που έχουν γνώση για τα αναπτυξιακά στάδια και ορόσημα της προσχολικής ηλικίας είναι καλύτερα προετοιμασμένοι για να υποστηρίξουν την εξέλιξη του παιδιού τους, ενώ οι γονείς που έχουν μικρή γνώση για τα αναπτυξιακά ορόσημα είναι πιθανότερο να εμπλακούν σε αρνητικές γονικές συμπεριφορές, όπως η παραμέληση, που θα έχουν μακρόχρονα ζημιογόνα αποτελέσματα στην ευημερία του παιδιού τους (Guzman et al., 2018). Επιπλέον, η έρευνα θα προσπαθήσει να συσχετίσει

γονεϊκούς παράγοντες, όπως η ηλικία, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, η ύπαρξη μεγαλύτερου παιδιού κ.α., με την γνώση για τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα. Από τις παραπάνω συσχετίσεις θα αναδειχθούν πιθανές γονεϊκές ομάδες που χρειάζονται περισσότερη ενημέρωση για θέματα που άπτονται της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, διότι η πρόωμη αντίληψη των γλωσσικών δυσκολιών συμβάλει στην έναρξη πρόωμης παρέμβασης, η οποία με την σειρά της βοηθάει στην καλύτερη εξέλιξη των παιδιών και στην καλύτερα μακροπρόθεσμα ποιότητα ζωής.

1.4 Διευκρίνηση όρων

Αναπτυξιακά ορόσημα: Είναι ένα σύνολο λειτουργικών δεξιοτήτων και συγκεκριμένων καθηκόντων που τα περισσότερα παιδιά κατακτούν σε ένα συγκεκριμένο ηλικιακό εύρος (Verma et al., 2015).

Αναπτυξιακά στάδια: Ένα στάδιο ανάπτυξης είναι μια ηλικιακή περίοδος κατά την οποία ορισμένες ανάγκες, συμπεριφορές, εμπειρίες και ικανότητες είναι κοινές και διαφορετικές από άλλες ηλικιακές περιόδους (Examples of developmental stages Child Development.)(<https://depts.washington.edu/allcwe2/fosterparents/training/chidev/cd04.htm>)

Τα αναπτυξιακά στάδια εμπεριέχουν τα σωματικά, νοητικά και συναισθηματικά στάδια που περνά ένα παιδί καθώς μεγαλώνει και ωριμάζει (NCI- Dictionary of cancer terms-NCI. Definition of developmental stage).(<https://www.cancer.gov/publications/dictionaries/cancer-terms/def/developmental-stage>)

Γλωσσική ανάπτυξη: Η διαδικασία απόκτησης της ικανότητας επικοινωνίας που ξεκινά με το παιδί να αναγνωρίζει το ύψος της φωνής της μητέρας και τελικά να μπορεί να χρησιμοποιεί τις λέξεις αποτελεσματικά για να μεταφέρει ιδέες και να κάνει αιτήματα (IGI

Global Dictionary Search).(<https://www.igi-global.com/dictionary/language-development/85693>)

Γνώση: Η γνώση είναι αυτή που μας επιτρέπει να αναγνωρίζουμε αντικείμενα και γεγονότα και να συμπεράνουμε τις ιδιότητές τους. Η γνώση υπάρχει με την μορφή εννοιών που μας βοηθούν να ορίσουμε την νοητική αναπαράσταση μιας κατηγορίας ή ενός ατόμου αλλά και αφηρημένων εννοιών (Goldstein, 2018, σελ. 308)

Προσχολική ηλικία: Η προσχολική ηλικία είναι μια έντονη αναπτυξιακή περίοδος που διαρκεί από τα 2 ως τα 6 έτη ενός παιδιού, κατά την οποία συντελούνται ραγδαίες αλλαγές σε όλους τους τομείς της ανάπτυξης (κινητικό, γνωστικό, γλωσσικό, κοινωνικοσυναισθηματικό) (Šimlěsa & Cėpanec, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Πορεία ανάπτυξης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας

Η πορεία της ανάπτυξης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας αποτελείται από συγκεκριμένους αναπτυξιακούς τομείς και σκιαγραφείται από καθορισμένα στάδια ανάπτυξης (Owens, 2016, σελ 91). Οι αναπτυξιακοί τομείς είναι: ο κινητικός, ο γνωστικός, ο γλωσσικός, ο κοινωνικό-συναισθηματικός. Κάθε αναπτυξιακός τομέας εμπεριέχει αναπτυξιακά στάδια, τα οποία είναι κοινά για όλα τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και διαδέχονται το ένα το άλλο με προκαθορισμένη σειρά. Σε κάθε στάδιο τα παιδιά κατακτούν συγκεκριμένες δεξιότητες που καλούνται αναπτυξιακά ορόσημα και είναι τα χαρακτηριστικά αυτού του σταδίου. Τα χρονικά αυτά στάδια είναι στενότερα σε πιο νεαρές ηλικίες και μεγαλύτερα καθώς το παιδί μεγαλώνει. Παρότι τα αναπτυξιακά στάδια και τα αναπτυξιακά ορόσημα είναι καθολικά για όλα τα παιδιά, υπάρχουν σημαντικές ενδοατομικές διαφορές ειδικότερα στις ηλικίες μηδέν ως τριών ετών, στην κατάκτηση των αναπτυξιακών οροσήμων (Owens, 2016, σελ. 91). Στις παρακάτω υποενότητες θα περιγραφούν αναλυτικότερα οι αναπτυξιακοί τομείς, καθώς και τα αναπτυξιακά ορόσημα που πρέπει να κατακτήσουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας σε κάθε αναπτυξιακό τομέα.

2.1.1 Κινητικός αναπτυξιακός τομέας

Η κινητική ανάπτυξη των νεογνών ξεκινάει με την εμφάνιση αντανακλαστικών, δηλαδή ακούσιων κινήσεων ή ενεργειών (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*). Ορισμένες

κινήσεις είναι αυθόρμητες και συμβαίνουν ως μέρος της φυσιολογικής δραστηριότητας του μωρού, ενώ άλλες πάλι είναι απαντήσεις σε ορισμένες ενέργειες (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*). Η ύπαρξη αντανακλαστικών μας δείχνει ότι ο εγκέφαλος και το νευρικό σύστημα του μωρού λειτουργεί φυσιολογικά (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*).

Τα νεογνικά αντανακλαστικά εμφανίζονται σε καθορισμένες χρονικές περιόδους και τα περισσότερα με την κινητική ωρίμανση του βρέφους απενεργοποιούνται. Η παραμονή των νεογνικών αντανακλαστικών πέρα από καθορισμένα χρονικά διαστήματα μπορεί να αποτελεί ένδειξη εγκεφαλικής ή νευρολογικής βλάβης. Κάποια από τα νεογνικά αντανακλαστικά είναι τα ακόλουθα:

- Αντανακλαστικό ριζοβολίας, το οποίο ξεκινά με το χάδι και το άγγιγμα του στόματος και το μωρό γυρνάει το κεφάλι του και ανοίγει το στόμα του. Αυτό βοηθά το μωρό να βρει το στήθος της μητέρας τους ή το μπιμπερό και να σιτιστεί. Το αντανακλαστικό αυτό διαρκεί περίπου 4 μήνες (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*).
- Αντανακλαστικό πιπίλισματος, το αντανακλαστικό ριζοβολίας το βοηθάει να ξεκινήσει το πιπίλισμα. Το αντανακλαστικό αυτό ξεκινάει από την 32^η εβδομάδα της εγκυμοσύνης και δεν αναπτύσσεται πλήρως μέχρι τις 36 εβδομάδες περίπου. Τα πρόωρα μωρά μπορεί να έχουν αδύναμη ή ανώριμη πιπιλιστική ικανότητα εξαιτίας αυτού. Επειδή τα μωρά μπορεί να πιπιλίζουν τα δάχτυλα ή τα χέρια τους (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*).
- Αντανακλαστικό Μογο ή ξαφνιασματος επειδή συμβαίνει κυρίως όταν το μωρό τρομάζει από έναν δυνατό θόρυβο ή κίνηση. Ως απόκριση στον ήχο, το μωρό ρίχνει πίσω το κεφάλι του, απλώνει τα χέρια και τα πόδια του, κλαίει και μετά τραβάει τα χέρια και τα πόδια πίσω μέσα. Το κλάμα του ίδιου του μωρού μπορεί

να το τρομάξει και να προκαλέσει αυτό το αντανακλαστικό. Αυτό το αντανακλαστικό διαρκεί μέχρι το μωρό να γίνει περίπου 2 μηνών (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*)

- Τονωτικό αντανακλαστικό αυχένα, Όταν το κεφάλι ενός μωρού στρέφεται προς τη μία πλευρά, το χέρι σε αυτή την πλευρά τεντώνεται και το αντίθετο χέρι σκύβει στον αγκώνα. Αυτό ονομάζεται συχνά θέση περιφραξης. Αυτό το αντανακλαστικό διαρκεί μέχρι το μωρό να είναι περίπου 5 έως 7 μηνών (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*)
- Αντανακλαστικό πιασίματος, το χάιδεμα στην παλάμη του χεριού ενός μωρού αναγκάζει το μωρό να κλείσει τα δάχτυλά του με ένα πιάσιμο. Το αντανακλαστικό διαρκεί μέχρι το μωρό να είναι περίπου 5 έως 6 μηνών. Ένα παρόμοιο αντανακλαστικό στα δάχτυλα των ποδιών διαρκεί μέχρι 9 έως 12 μήνες (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*)
- Και τέλος, το αντανακλαστικό του βηματισμού ή βάδισης, όταν το μωρό κρατιέται όρθιο από μια στέρεη επιφάνεια και περπατάει η χορεύει. Αυτό το αντανακλαστικό διαρκεί περίπου 2 μήνες (Stanford Children's Health. *Newborn reflexes*)

Τα βρέφη παράλληλα με τα νεογνικά αντανακλαστικά αναπτύσσουν και ακούσιες αρχικά και έπειτα εκούσιες κινητικές λειτουργίες στην στοματική κοιλότητα.

Αναλυτικότερα:

Μέχρι την ηλικία των 4 μηνών, τα βρέφη συμμετέχουν σε μη θρεπτικό πιπίλισμα των δαχτύλων και των αντικειμένων (Owens, 2016, σελ. 94). Νευρομυϊκές κινήσεις ελέγχου γίνονται προς τα εμπρός από το πίσω μέρος της στοματικής κοιλότητας. Πολλές φορές τα βρέφη εμφανίζουν ισχυρή προβολή της γλώσσας, για αυτό το λόγο και στην σίτιση από 4 έως 6 μηνών παρατηρούνται δυσκολίες λόγω εξώθησης της

γλώσσας και η τροφή επανεμφανίζεται στα χείλη και στο πηγούνι τους (Owens, 2016, σελ. 94). Στους 8 μήνες το βρέφος είναι ικανό να κρατά τα χείλη του κλειστά κατά την μάσηση και την κατάποση ημίρυστων τροφών. Ταυτόχρονα, το κινητικό μοτίβο της μάσησης αλλάζει από κάθετο σε πιο περιστροφικό, αντανακλώντας αλλαγές στον έλεγχο της γλώσσας (Owens, 2016, σελ. 94). Ο έλεγχος αλλάζει σταδιακά για να συμπεριληφθεί περισσότερη πλευρική ή πλάγια κίνηση της γλώσσας. Επιπλέον, η γλώσσα μπορεί να παραμείνει ανυψωμένη, ανεξάρτητα από την κίνηση της γνάθου. Μέχρι τους 11 μήνες, ένα βρέφος έχει τον νευρομυϊκό έλεγχο να σηκώνει την άκρη της γλώσσας και να δαγκώσει μαλακές στερεές τροφές έχοντας μερικό έλεγχο και μπορεί να κλείσει τα χείλη όταν καταπίνει υγρά. Η κινητική συμπεριφορά αντανακλά την γνωστική ανάπτυξη και μπορεί να την επηρεάσει (Owens, 2016, σελ. 94). Παράλληλα με την ωρίμανση του στοματοκινητικού μηχανισμού και της διαδικασίας της μάσησης, τα βρέφη ωριμάζουν κινητικά κατακτώντας δεξιότητες μετακίνησης και χειρισμού αντικειμένων. Αναλυτικότερα οι λεπτές κινητικές δεξιότητες είναι εκείνες που απαιτούν υψηλό βαθμό ελέγχου και ακρίβειας στους μικρούς μύες του χεριού (όπως η χρήση πιρουνιού) (Mauro et al., 2022). Οι αδρές κινητικές δεξιότητες χρησιμοποιούν τους μεγάλους μύες του σώματος για να επιτρέψουν την ισορροπία, τον συντονισμό, τον χρόνο αντίδρασης και τη σωματική δύναμη, ώστε να μπορούμε να κάνουμε μεγαλύτερες κινήσεις, όπως το περπάτημα και το άλμα (Mauro et al., 2022). Οι κινητικές δεξιότητες επιτρέπουν τις κινήσεις που χρειάζονται τα παιδιά για καθημερινές εργασίες, από το να τρέφονται μέχρι να μετακινούνται από μέρος σε μέρος. Τυπικά, τα παιδιά αναπτύσσουν ορισμένες κινητικές δεξιότητες σε συγκεκριμένες ηλικίες, αλλά δεν τις κατακτούν όλα τα παιδιά την ίδια χρονική περίοδο, παρατηρούνται και αποκλίσεις (Mauro et al., 2022). Ένα παιδί με κινητικές αναπηρίες έχει πρόβλημα

να κινηθεί με ελεγχόμενο, συντονισμένο και αποτελεσματικό τρόπο. Οι δραστηριότητες λεπτής κινητικής δεξιότητας περιλαμβάνουν χειρωνακτική επιδεξιότητα και συχνά απαιτούν συντονισμό των κινήσεων των χεριών και των δακτύλων με τα μάτια, ο οποίος είναι γνωστός ως συντονισμός χεριού-ματιού (Mauro et al., 2022). Επομένως συνδέεται στενά με το νεογενικό αντανακλαστικό του πιασίματος. Οι αδρές κινητικές δεξιότητες είναι κινήσεις που περιλαμβάνουν μεγάλες μυϊκές ομάδες και είναι γενικά πιο ευρείες και ενεργητικές από τις λεπτές κινήσεις (Mauro et al., 2022). Αυτές οι κινήσεις περιλαμβάνουν το περπάτημα, το λάκτισμα, το άλμα και το ανέβασμα σκαλοπατιών. Ορισμένα ορόσημα για τις αδρές κινητικές δεξιότητες περιλαμβάνουν επίσης συντονισμό ματιού-χεριού, όπως το πέταγμα ή το πιάσιμο μιας μπάλας (Mauro et al., 2022). Η αδρή κινητικότητα συνδέεται στενά με το αντανακλαστικό της βάρδισης. Τα αναπτυξιακά στάδια της αδρής κινητικότητας είναι:

- 3-6 μηνών: Σηκώνει τα χέρια και τα πόδια όταν τοποθετούνται στο στομάχι και υποστηρίζει το κεφάλι του από μόνος του σε καθιστή θέση
- 6-12 μηνών: Τραβιέται από την καθιστή θέση σε όρθια και κάθεται χωρίς υποστήριξη
- 1 έτος: Σκαρφαλώνει σε χαμηλά έπιπλα και ανεβαίνει σκάλες με βοήθεια, τραβάει ή σπρώχνει παιχνίδια με ρόδες, περπατάει με το ένα χέρι κρατημένο
- 2 έτη: Πηδά χρησιμοποιώντας τα δύο πόδια ταυτόχρονα, τρέχει δύσκαμπτα στα δάχτυλα των ποδιών, ανεβαίνει τα σκαλιά χωρίς βοήθεια
- 3 έτη: Οδηγεί ποδήλατο με πετάλι χωρίς βοήθεια ενήλικα, τρέχει χωρίς να πέφτει, πετά την μπάλα σε έναν ενήλικα που βρίσκεται 1 μέτρο μακριά του.
- 4 έτη: πιάνει την μπάλα με χέρια και σώμα, λειτουργεί ομαλά με αλλαγές στην ταχύτητα, ανεβαίνει τα σκαλιά με εναλλασσόμενα πόδια.

- 5 έτη: Πιάνει την μπάλα με τα δύο χέρια, χοροπηδάει στο ένα πόδι και πιάνει το, κάνει άλμα με άνοιγμα ποδιών και αγγίζει τα πόδια του ενώ είναι ανάσκελα, περπατά πάνω και κάτω στις σκάλες ενώ μεταφέρει αντικείμενα.
- 6 έτη: Κλωτσάει την μπάλα, πηδάει πάνω από εμπόδια και κάνει ρίψεις με ακριβή τοποθέτηση (Mauro et al., 2022)

—

2.1.2 Γνωστικός αναπτυξιακός τομέας

Αποτελείται από τις νοητικές δραστηριότητες που εμπλέκουν την κατανόηση, την οργάνωση, την αποθήκευση πληροφοριών και την μνήμη (Owens, 2016, σελ. 95-97). Οι ίδιες γενικές διαδικασίες που λειτουργούν στη γνωστική ανάπτυξη είναι επίσης σημαντικές για την ανάπτυξη του λόγου, της γλώσσας και της επικοινωνίας (Owens, 2016, σελ. 95-97). Σύμφωνα με τον Piaget, οι άνθρωποι από την γέννησή τους ως την εφηβεία περνούν από μια σειρά τεσσάρων καθολικών σταδίων με σταθερή ακολουθία (Feldman, 2011). Τα στάδια αυτά είναι η αισθησιοκινητική περίοδος, η προσυλλογική περίοδος, η περίοδος συγκεκριμένης σκέψης και η περίοδος αφαιρετικής σκέψης (Feldman, 2011). Η αισθητικοκινητική περίοδος είναι το πρώτο και βασικό στάδιο της γνωστικής ανάπτυξης και χωρίζεται σε έξι επιμέρους στάδια:

1. Απλά αντανακλαστικά (1 μήνας), το κέντρο της νοητικής ζωής είναι τα αντανακλαστικά που καθορίζουν τις συναλλαγές με το περιβάλλον.
2. Πρώτες συνήθειες και πρωτογενείς κυκλικές αντιδράσεις (1-4 μήνες), το βρέφος αρχίζει να συντονίζει μεταξύ τους τις μεμονωμένες δράσεις και να τις εντάσσει σε ολοκληρωμένες δραστηριότητες.

3. Δευτερογενείς κυκλικές αντιδράσεις (4-8 μήνες), το βρέφος προοδεύει αλματωδώς, ανοίγει γνωστικούς ορίζοντες πέραν του εαυτού του και αρχίζει να επενεργεί στον εξωτερικό κόσμο.
4. Συντονισμός δευτερογενών κυκλικών αντιδράσεων (8-12 μήνες), το βρέφος συντονίζει τα σχήματα μεταξύ τους για να δημιουργήσει μια δράση. Σε αυτό το στάδιο επιτυγχάνεται η μονιμότητα του αντικειμένου.
5. Τριτογενείς κυκλικές αντιδράσεις (12-18 μήνες), το βρέφος εμφανίζει την προσχεδιασμένη διαδοχή πράξεων που επιφέρουν επιθυμητά αποτελέσματα, διεξάγει πειράματα για να δει τι επιπτώσεις έχουν.
6. Αφετηρία της σκέψης (18 μήνες-2 έτη), ικανότητα για αναπαράσταση ή συμβολική σκέψη, φαντάζεται που μπορεί να βρίσκεται ένα αντικείμενο που δεν βλέπει (Feldman, 2011)

Η προσυλλογική περίοδος διαρκεί από το 3^ο ως το 6^ο έτος της ηλικίας του παιδιού και κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου αρχίζει η αναπαράσταση του εξωτερικού κόσμου σε εσωτερικές εικόνες και η ενεργοποίηση της ανακλητικής μνήμης. Το παιδί αντιλαμβάνεται ότι τα γεγονότα δεν συμβαίνουν στο παρόν και η σκέψη του είναι εγωκεντρική (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 7). Η περίοδος συγκεκριμένης σκέψης διαρκεί από το 7^ο έως το 11^ο έτος της ηλικίας του παιδιού. Το παιδί προβαίνει σε λογικούς συλλογισμούς, κατηγοριοποιήσεις και αρίθμηση. Οι συλλογισμοί του παιδιού περιορίζονται στο συγκεκριμένο και στο άμεσο και είναι καθαρά εμπειρικοί. Τέλος, η περίοδος αφαιρετικής σκέψης διαρκεί από το 12^ο ως το 16^ο έτος και σε αυτή την περίοδο αναπτύσσεται η κριτική και αφαιρετική σκέψη του εφήβου που τροφοδοτεί το ενδιαφέρον του για την διατύπωση θεωριών και οδηγεί στην προσήλωση του στο μέλλον (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 8-9).

Είναι γεγονός πως η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών συνδέεται σημαντικά με την γλωσσική ανάπτυξη. Παρακάτω, θα περιγραφούν αναλυτικά οι γνωστικές λειτουργίες που συμβάλλουν στην κατάκτηση και την εξέλιξη της γλωσσικής ικανότητας των παιδιών. Η βλεμματική επαφή είναι ο βασικός διάυλος της μη-λεκτικής επικοινωνίας. Η οπτική επαφή με άλλους δημιουργείται από το γέννηση και η επεξεργασία της βλεμματικής επαφής είναι ζωτικής σημασίας για την κοινωνική μάθηση και επικοινωνία μεταξύ ενηλίκου και βρέφους. Τα βρέφη προσαρμόζουν την χρήση της βλεμματικής επαφής με τους ενήλικες ανάλογα με τις εμπειρίες επικοινωνίας που δέχονται από νωρίς στην ζωή τους (Senju et al., 2015).

Τα βρέφη είναι πιο πιθανό να αναπτύξουν μεγαλύτερο αντιληπτικό λεξιλόγιο όταν υπάρχει η βλεμματική επαφή και να κάνουν αντιστοιχίσεις λέξης με αντικείμενο (Senju et al., 2015). Η βλεμματική επαφή διευκολύνει την μάθηση και αντιμετωπίζεται από το βρέφος ως την πρώτη κοινωνικό-γνωστική αλληλεπίδρασή του (Çetinçelik, et al., 2021). Η βλεμματική επαφή ενισχύει την διέγερση, την μνήμη και τις ικανότητες προσοχής (Senju et al., 2015). Η αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο ενήλικα-βρέφους συμβάλει στην κατάκτηση της γλώσσας. Η μη λεκτική επικοινωνία ενισχύεται με εκφράσεις προσώπου και χειρονομίες αλλά είναι καίρια και η χρήση της βλεμματικής επαφής (Çetinçelik, et al., 2021). Η βλεμματική επαφή κατά την επικοινωνιακή αλληλεπίδραση, αντανακλά την επιθυμία για επικοινωνία και αποκαλύπτει τους στόχους και τα συναισθήματα του ομιλητή στον ακροατή και προσδιορίζει ότι οι επικοινωνιακές ενέργειες είναι ουσιαστικές και όχι τυχαίες. Τα βρέφη εμφανίζουν ευαισθησία στην βλεμματική επαφή με δύο τρόπους, με την οπτική επαφή με τον συνομιλητή τους και με το να ακολουθούν το βλέμμα του (Çetinçelik, et al., 2021). Προτιμούν να κοιτούν πρόσωπα με ανοιχτά μάτια και άμεσο βλέμμα και πρόσωπα που κοιτούν προς την κατεύθυνσή τους και όχι προς την

άλλη μεριά. Αυτή η ικανότητα αμοιβαίας οπτικής επαφής αναπτύσσεται τους πρώτους 4 μήνες ζωής. Τα βρέφη αρχίζουν να αναπτύσσουν ικανότητες παρακολούθησης του βλέμματος μεταξύ 2 και 4 μηνών, οι οποίες γίνονται αρκετά σταθερές στους 6-8 μήνες (Çetinçelik, et al., 2021). Ο προσανατολισμός στα σημάδια βλεμματικής επαφής, γίνεται σχεδόν αυτόματα, με την κατεύθυνση του βλέμματος του ενήλικα να προκαλεί γρήγορες μετατοπίσεις της οπτικής προσοχής ακόμη και σε βρέφη ηλικίας 3 μηνών. Το αμοιβαίο βλέμμα (δηλαδή η οπτική επαφή) μπορεί να μεταφέρει την επικοινωνιακή πρόθεση του φροντιστή και μπορεί να βάλει τα βρέφη σε μια κατάσταση δεκτικότητας για επερχόμενες επικοινωνιακές πληροφορίες (Çetinçelik, et al., 2021).

Επικοινωνιακή πρόθεση

Οι εκφράσεις του προσώπου του, δείχνουν τον βαθμό ωριμότητας του νευρομυϊκού συστήματος (Owens, 2016, σελ. 110-111). Περίπου στους 8-9 μήνες, ένα βρέφος αρχίζει να αναπτύσσει σκόπιμα ή στοχευμένα συμπεριφορές και την ικανότητα να μοιράζεται στόχους με άλλους. Η εμφάνιση χειρονομιών σηματοδοτεί μια γνωστική ικανότητα να συντονίζει και να επιτυγχάνει ένα στόχο. Οι επικοινωνιακές προθέσεις ενός παιδιού εκφράζονται κυρίως με χειρονομίες (Owens, 2016, σελ. 110-111).

Μνήμη

Η μνήμη είναι ζωτικής σημασίας για την απόκτηση όλων των μορφών γνώσης. Σχετίζεται με την καλή κατανόηση, την χειρονομιακή επικοινωνία και την καλύτερη επικοινωνιακή γλώσσα των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Καλύτερη ανάκληση μνήμης, φέρνοντας πληροφορίες από την ήδη αποθηκευμένη μνήμη, στην ηλικία των 9 μηνών σχετίζεται με την καλύτερη παραγωγή χειρονομιών στην ηλικία των 14 μηνών (Owens, 2016, σελ. 110-111). Οι ικανότητες της μνήμης αναγνώρισης και

ανάκλησης στους 12 μήνες, προβλέπουν καλύτερες γλωσσικές δεξιότητες στην ηλικία των 36 μηνών. Με την πάροδο του χρόνου, το βρέφος αρχίζει να σχηματίζει αναπαραστάσεις για κοινές οντότητες, όπως η μαμά. Η μνήμη αναγνώρισης βοηθάει το παιδί να αναγνωρίσει την μαμά από εισερχόμενα ερεθίσματα όπως η φωνή της ή το πρόσωπό της (Owens, 2016, σελ. 110-111).

Ταχύτητα εργασίας

Η ταχύτητα επεξεργασίας είναι ανάλογη με την χωρητικότητα της μνήμης εργασίας (Owens, 2016, σελ. 110-111) Με την αυξημένη ταχύτητα επεξεργασίας, εκτελούνται ταχύτερα οι νοητικές λειτουργίες και αυτό λειτουργεί ευεργετικά για την μνήμη εργασίας. Τα βρέφη χρησιμοποιούν την μνήμη εργασίας για να συλλέγουν πληροφορίες από την ακουστική ομιλία, και τις τμηματοποιούν σε μονάδες λέξεων και φράσεων. Με την συνεχή έκθεση στο περιβάλλον, η επεξεργασία πληροφοριών γίνεται σταδιακά αυτόματη (Owens, 2016, σελ. 110-111)

Προσοχή

Τα βρέφη με καλύτερη προσοχή είναι πιο πιθανό να κατακτήσουν την γλώσσα γρηγορότερα. Είναι σε θέση να διατηρούν βλεμματική επαφή, να συμμετέχουν σε κοινή προσοχή με την μητέρα και να παρακολουθούν τις ομιλίες των άλλων. Στο 1^ο έτος, στάδιο παρατήρησης, το ποσοστό κωδικοποίησης και αποδέσμευσης της προσοχής του βρέφους, μπορεί να αλλάξει δραματικά. Η διάρκεια του σταθερού βλέμματος σε κάτι συγκεκριμένο γίνεται μικρότερη και η μετατόπιση της προσοχής μεγαλύτερη. Η ικανότητα του βρέφους να εστιάζει την προσοχή του σε κάτι ,όταν συζητάει για αυτό η μητέρα του, είναι σημαντική για την μάθησή και διατήρηση της συγκέντρωσής του σε ένα συγκεκριμένο θέμα (Owens, 2016, σελ. 110-111).

Αναπαραστατική Ικανότητα

Η ικανότητα του βρέφους να δημιουργεί σχέσεις μεταξύ λέξεων και αναφορών, αφηρημένα ή συμβολικά. Το συμβολικό παιχνίδι βοηθά σε αυτό το στάδιο γιατί συνδέει αντικείμενα με έννοιες, χρησιμοποιεί ένα αντικείμενο για να αναπαραστήσει ένα άλλο και προτείνει τρόπους για γλωσσικές αναπαραστάσεις, με λέξεις που αναπαριστούν αντικείμενα (Owens, 2016, σελ. 110-111). Περίπου στους 7 μήνες αρχίζει να καταλαβαίνει μία ή δύο μεμονωμένες λέξεις. Στους 10 μήνες μπορεί να αναγνωρίσει μια λέξη μέσα σε μια φράση ή σύντομη πρόταση. Στους 9-13 μήνες τα βρέφη κατανοούν λέξεις που βασίζονται σε συνδυασμό ήχου, μη γλωσσικά και παραγλωσσικά. Οι ακουστικές πληροφορίες ενεργοποιούν μια σημασιολογική αναπαράσταση ολόκληρης της λέξης, επιτρέποντας σε ένα βρέφος να αντλήσει ορισμένες σημασιολογικές πληροφορίες. Οι ικανότητες οπτικής μνήμης μπορεί να επηρεάζουν τις ικανότητες ακουστικής (Owens, 2016, σελ. 110-111).

2.1.3. Γλωσσικός αναπτυξιακός τομέας

Η γλωσσική ανάπτυξη διακρίνεται στην προγλωσσική και την γλωσσική περίοδο.

Προγλωσσική περίοδος

(0-11 μήνες, τελειώνει όταν το βρέφος εκφωνήσει την πρώτη του λέξη).

Τα βρέφη αμέσως μετά την γέννησή τους αποκτούν την ικανότητα να αντιλαμβάνονται ηχητικές διαφορές της γλώσσας τόσο μητρικής, όσο και άλλων. Το πρώτο έτος των βρεφών, συμβάλει σημαντικά στην ευαισθησία που αποκτούν σε ήχους, για αυτό και τα βρέφη ξεκινούν από το βάβισμα, έπειτα ηχολαλούν και σταδιακά αναπτύσσουν ακολουθίες ήχων που λαμβάνουν από το περιβάλλον τους (Conti-Ramsden & Durkin, 2012). Χρησιμοποιούν επίσης επικοινωνιακές χειρονομίες και αρχίζουν να δείχνουν τις επιθυμίες τους π.χ. προσφέροντας αντικείμενα στους άλλους. Στην περίοδο αυτή τα βρέφη αποκτούν δεξιότητες κατανόησης, αρχίζουν να ανταποκρίνονται στο όνομά τους

και να συσχετίζουν λέξεις με αντικείμενα. Στα τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά η γλωσσική κατανόηση προηγείται της γλωσσικής έκφρασης. Σημείωση: Οι πρώτες λέξεις μπορεί να διαφέρουν από την ενήλικη μορφή τους (Conti-Ramsden & Durkin, 2012).

Συνήθως τα νεογνά αναζητούν την ανθρώπινη φωνή και δείχνουν ευχαρίστηση ή ήπια έκπληξη όταν βρουν την πηγή αυτής. Ανοίγουν τα μάτια τους και συνήθως το κεφάλι τους γέρνει προς εκείνη την κατεύθυνση. Ένα νεογέννητο θα σταματήσει να κλαίει για να παρακολουθήσει την φωνή της μητέρας του (Owens, 2016, σελ. 101-109).

1η φάση (0-6 μηνών):

Λόγω της αντιληπτικής μάθησης των βρεφών, αναγνωρίζουν την ακουστική ανατροφοδότηση από την ίδια τους την παραγωγή, για αυτό και προσαρμόζουν την φωνητική οδό και μεταβάλουν τις ηχητικές παραγωγές (Owens, 2016, σελ. 101-109).

Το βρέφος στην ηλικία των 2 μηνών μπορεί να διακρίνει αλλαγές στην συχνότητα. Στους 5 μήνες ανταποκρίνεται στο δικό του όνομα και στον επόμενο μήνα απαντά στην μαμά και στον μπαμπά. Στην διάκριση φωνημάτων ισχύει ότι τα βρέφη μέχρι την ηλικία των 6 μηνών δείχνουν την προτίμησή τους στα φωνήεντα (Owens, 2016, σελ. 101-109).

Στην ηλικία των 2 μηνών η παραγωγή ήχου των βρεφών είναι με την μορφή γουργουρητού ή πνιγμένων εκφωνήσεων (cooing). Αυτό γίνεται με οπίσθιο κλείσιμο της στοματικής κοιλότητας. Παράγουν τα φωνήματα /g/, /k/, /h/ (Owens, 2016, σελ. 101-109). Στους 3 μήνες το βρέφος ανταποκρίνεται στην ομιλία των άλλων και περισσότερο όταν του μιλάνε, παράγει φωνές που μοιάζουν περισσότερο με συλλαβές και συνήθως συνοδεύονται με επέκταση του δείκτη, στοιχείο που αποτελεί προγνωστικό παράγοντα για προβλήματα επικοινωνίας (Owens, 2016, σελ. 101-109). Αυτές οι φωνές συνεχίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του 1ου έτους και στο 2ο, παρόλο που λεκτικές εκφράσεις ή λέξεις προστίθενται στο ρεπερτόριο ενός παιδιού (Owens, 2016, σελ. 101-109). Στους 5 μήνες, φωνητικές συλλαβές με σύμφωνο-φωνήεν(ΣΦ) και σε μικρότερο

ποσοστό φωνήεν-σύμφωνο(ΦΣ) αντικαθιστούν απλά φωνήματα και πρώιμες εκφωνήσεις (Owens, 2016, σελ. 101-109). Καθώς μεγαλώνουν, το βάβισμα εξελίσσεται σε μεγαλύτερες αλληλουχίες και παρατεταμένους ατομικούς ήχους, όπως ρινικά /m/ και /n/ και μεγαλύτερη ποικιλία φωνηέντων. Στους 6 μήνες κυριαρχούν χειλικοί ήχοι /b/, /p/, /m/ (Owens, 2016, σελ. 101-109). Αυξάνεται το μέγεθος της στοματικής κοιλότητας και ανάπτυξης της αφής, της πίεσης και της κίνησης της άκρης της γλώσσας και των χειλιών με αποτέλεσμα αυξημένη ποικιλία ήχων (Owens, 2016, σελ. 101-109). Τα βρέφη ηλικίας 6 μηνών μπορούν να παράγουν τρία αναγνωρίσιμα φωνήεντα: /i/, /u/, /a/. Γενικά, η γλώσσα του βρέφους κινείται περισσότερο προς το μπροστινό μέρος του στόματος και υπάρχει μικρότερη συσχέτιση μεταξύ του ύψους της γνάθου και της θέσης της γλώσσας (Owens, 2016, σελ. 101-109).

Αργότερα τα βρέφη αρχίζουν να πειραματίζονται με σειρές επαναλήψεων ή μιμήσεων σύμφωνο-φωνήεν-σύμφωνο-φωνήεν, όπως «μα-μα-μα». Στην αρχή το ρεπερτόριο των συμφώνων ενός βρέφους περιορίζεται σε εκρηκτικά όπως /p/, /b/, /t/, /d/, /g/ και ρινικό /k/ (Owens, 2016, σελ. 101-109). Σταδιακά, χρησιμοποιεί επαναλαμβανόμενα βαβίσματα σε περισσότερα περιβάλλοντα και εξασκεί τους ήχους της ομιλίας για μεγάλες περιόδους κάθε μέρα (Owens, 2016, σελ. 101-109). Εάν η μητέρα ανταποκριθεί σε αυτούς τους ήχους, το βρέφος είναι πιθανό να τους επαναλάβει και να μάθει ότι αυτή η συμπεριφορά χρησιμοποιείται για να κερδίσει την προσοχή. Χρησιμοποιούνται πολλά περισσότερα μεμονωμένα σύμφωνα από συμπλέγματα και στα συμπλέγματα επιλέγουν την μορφή ΣΦ και όχι ΦΣ. (Owens, 2016, σελ. 101-109).

2^η φάση (7-11 μηνών):

Στους 7 μήνες είναι σε θέση να διακρίνουν διαφορετικές λέξεις. Στους 8 μήνες τα παιδιά μπορεί να έχουν αποθηκεύσει τα ηχητικά μοτίβα λέξεων, αν και το νόημα δεν έχει επισυναφθεί ακόμα (Owens, 2016, σελ. 101-109). Η αντιληπτική ικανότητα τους,

περιορίζεται σε ήχους της μητρικής τους γλώσσας και σε ηλικία 8-10 μηνών, τα περισσότερα αρχίζουν να κατανοούν λέξεις και παρατηρούνται έντονες αλλαγές στην αντίληψη και στην παραγωγή. Μαθαίνουν πρότυπα προσωδίας και φωνοτακτικής οργάνωσης που τα βοηθά να αναλύσουν και να τεμαχίσουν την ροή ομιλίας των ενηλίκων σε αναγνωρίσιμες αλληλουχίες (Owens, 2016, σελ. 101-109). Στους 8 μήνες παρατηρείται ηχολαλία, μεταξύ 8-12 μηνών αρχίζει να μιμείται την επικοινωνία των άλλων ομιλητών. Μέσα σε λίγους μήνες θα ξεκινήσει να χρησιμοποιήσει τη μίμηση για να επεκτείνει και να τροποποιεί το ρεπερτόριο των ήχων του, θα μιμηθεί τονισμένες συλλαβές σε ορισμένες λέξεις που χρησιμοποιούνται συχνά (Owens, 2016, σελ. 101-109). Για παράδειγμα, θα επαναλάβει «να-να» όταν η μητέρα λέει «μπανάνα», αν και μπορεί να μην αντιλαμβάνεται πλήρως που αναφέρεται (Owens, 2016, σελ. 101-109). Κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους, η μέση παιδική έκφραση διαρκεί λιγότερο από ένα δευτερόλεπτο και περιέχει λιγότερους από τρεις ήχους χωρίς επανάληψη. Με τα πρώτα τους λόγια, τα νήπια θα παράγουν μόνο μονοσύλλαβες και δισύλλαβες εκφράσεις. (Owens, 2016, σελ. 101-109).

Γλωσσική περίοδος

(12 μήνες – 5 ετών)

Μετά τις πρώτες λέξεις, στους πρώτους μήνες, τα βρέφη προσθέτουν κατά μέσο όρο 10 λέξεις ανά μήνα μέχρι να συγκεντρώσουν περίπου 50 λέξεις. Έπειτα, φαίνεται να υπάρχει μια «έκρηξη λέξεων» και το λεξιλόγιο των παιδιών αυξάνεται με πολύ πιο γρήγορο ρυθμό πάνω από 30 λέξεις ανά μήνα. Μέσα στον επόμενο χρόνο (12-24 μήνες) τα παιδιά αρχίζουν να αποκτούν γραμματικές γνώσεις και να συνδυάζουν λέξεις σε φράσεις και αργότερα σε προτάσεις (Conti-Ramsden & Durkin, 2012). Γλωσσικές καθυστερήσεις μπορεί να οφείλονται σε νήπια που γεννήθηκαν πρόωρα ή που έχουν υποστεί κακοποίηση. Τα περισσότερα παιδιά συνδυάζουν λέξεις σε φράσεις όπως: μαμά

άτα, μπαμπά από (αυτό), παππού νάνι. Σε αυτούς τους πρώτους συνδυασμούς λέξεων είναι συχνό να είναι ελλιπείς οι λέξεις που χρησιμοποιούν και αργότερα να γίνονται λάθη σε πτώση, χρόνο και αριθμό (Conti-Ramsden & Durkin, 2012). Στην συνέχεια, τα παιδιά ξεκινούν να παράγουν προτάσεις με τρεις έως πέντε λέξεις κυρίως απλές και σε ενεργητική φωνή π.χ. «θέλω το βιβλίο». Αρχίζουν να περιλαμβάνουν άρθρα, βοηθητικά ρήματα, αντωνυμίες, ερωτήσεις και αρνητικές προτάσεις (Conti-Ramsden & Durkin, 2012). Η παραγωγή εκφράσεων αποτελεί μεταγενέστερη φάση της γλωσσικής ανάπτυξης για τα μικρά παιδιά. Μέχρι το τέλος της προσχολικής περιόδου και την τυπική φοίτηση τους στα 5 έτη στο νηπιαγωγείο, θα πρέπει να έχουν κατακτήσει τα παραπάνω (Conti-Ramsden & Durkin, 2012). Κατά την διάρκεια της περιόδου αυτής τα τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά, κατανοούν την έννοια της εναλλαγής σειράς σε μια συζήτηση και τις διαστάσεις αλληλεπίδρασης με τους ανθρώπους γύρω τους. Αναπτύσσουν δεξιότητες παραγωγής και κατανόησης μεγαλύτερων τμημάτων γλώσσας όπως αφηγήσεις και ιστορίες (Conti-Ramsden & Durkin, 2012).

Δυσκολίες στον γλωσσικό τομέα μπορεί να οφείλονται ενίοτε σε προβλήματα ακοής, μαθησιακές δυσκολίες ή και γενικότερες διαταραχές ή αποκλειστικά σε προβλήματα επικοινωνίας ή/και κατανόησης. Για αυτό τα παιδιά με γλωσσικές δυσκολίες έχουν ανάγκη την κοινωνική συμμετοχή και αλληλεπίδραση (Owens, 2016, σελ. 101-109).

Η γλωσσική ανάπτυξη συνεχίζεται καθ' όλη την διάρκεια της φοίτησης των παιδιών στο δημοτικό και διαμορφώνεται σημαντικά αφού αποκτά πολύπλοκη δομή και στοχεύει στο ενήλικο πρότυπο ομιλίας. Τα παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας θα πρέπει να μπορούν να χρησιμοποιούν απλές, αλλά πλήρεις προτάσεις που περιέχουν κατά μέσο όρο 5 έως 7 λέξεις. Καθώς το παιδί διανύει τα χρόνια του δημοτικού, η γραμματική και η προφορά ακολουθούν το τυπικό πρότυπο ομιλίας. Τα παιδιά χρησιμοποιούν πιο σύνθετες προτάσεις καθώς μεγαλώνουν. Ένα παιδί 6 ετών μπορεί κανονικά να ακολουθήσει μια

σειρά από 3 εντολές στη σειρά. Μέχρι την ηλικία των 10 ετών, τα περισσότερα παιδιά μπορούν να ακολουθήσουν 5 εντολές στη σειρά (National Library of Medicine. *School-age children development*)

2.1.4. Κοινωνικό-συναισθηματικός αναπτυξιακός τομέας

(Γέννηση έως 6 μήνες)

Από την 1^η εβδομάδα τα βρέφη κάνουν χειρονομίες με τα χέρια τους, εξωθούν την γλώσσα και ανοίγουν το στόμα τους ως απόκριση σε παρόμοιες συμπεριφορές. Την 2^η εβδομάδα ένα βρέφος μπορεί να αναγνωρίσει την μητέρα του από κάποιον ξένο. Στις 3-6 εβδομάδες, τα βρέφη ανταποκρίνονται με χαμόγελο σε κάποιο πρόσωπο και βλέμμα, στην φωνή και στο γαργαλητό (Owens, 2016, σελ. 120-124). Αναγνωρίζουν τη μυρωδιά και τη φωνή της μητέρας τους και ανταποκρίνονται στο απαλό άγγιγμα (Malik & Marwaha, 2018). Ήδη από την ηλικία των 6 εβδομάδων, τα βρέφη συντονίζουν τον χρόνο που αφιερώνουν στο κοίταγμα και αλλάζουν το μοτίβο του βλέμματός τους (Owens, 2016, σελ. 120-124). Στον 1^ο μήνα, όταν το τυπικά αναπτυσσόμενο βρέφος είναι ξύπνιο και σε κατάλληλη θέση με έναν ενήλικα, θα τον κοιτάξει στο πρόσωπο, θα του ανταποκριθεί, θα κάνει κάποια κίνηση εσκεμμένα και θα κρατήσει την οπτική επαφή. Τον 2^ο μήνα ξεκινάει η αναγνώριση οικείων προσώπων, η σύνδεση της μητέρας με την σίτισή του και η γρήγορη πλήξη με οπτικά ερεθίσματα που δηλώνει την αύξηση οπτικής μνήμης. Κατά τους πρώτους 3 μήνες το παιδί μαθαίνει την αλληλουχία ερεθίσματος-απόκρισης λόγω των αλληλεπιδράσεων με την μητέρα και του υπόλοιπους (Owens, 2016, σελ. 120-124). Μέχρι την ηλικία των 3 μηνών, ένα βρέφος μπορεί να διακρίνει οπτικά διαφορετικούς ανθρώπους και να ανταποκριθεί αναλόγως. Στους 4 με 5 μήνες τα παιδιά αρχίζουν να χρησιμοποιούν το δεξί ημισφαίριο για αναγνώριση προσώπου (Owens, 2016, σελ. 120-124). Οι διάλογοι μεταξύ βρέφους και μητέρας ξεκινούν από τον 3^ο μήνα και ο δεσμός καθορίζεται από την ποιότητα των αλληλεπιδράσεων. Κατά

την σίτιση η μητέρα προσαρμόζεται στις ανάγκες του βρέφους, κουνάει την θηλή για να το προσεγγίσει και αυτό ελαττώνει τις συμπεριφορές πιπίλισματος. Τα παιχνίδια ευαισθησίας και ενθάρρυνσης με την μητέρα στους 3 μήνες βρέθηκε να σχετίζονται θετικά με την ασφάλεια προσκόλλησης στους 9 μήνες (Owens, 2016, σελ. 120-124). Μεταξύ 3-6 μηνών η μητέρα αλληλεπιδρά με το παιδί πρόσωπο με πρόσωπο και ο καθένας μιμείται τις εκφράσεις. Όταν το βρέφος κλαίει, η μητέρα απαντά. Έτσι, αναπτύσσει την προσδοκία ότι μπορεί να αλλάξει ή να ελέγξει το περιβάλλον. Η άμεση θετική ανταπόκριση των γονέων αυξάνει το κίνητρο του παιδιού για επικοινωνία (Owens, 2016, σελ. 120-124). Οι μητέρες όχι μόνο ανταποκρίνονται στα κλάματα των βρεφών τους αλλά μπορούν να προσδιορίσουν το είδος του κλάματος που παράγεται και μπορούν να αξιολογήσουν αξιόπιστα τα κλάματα των παιδιών ηλικίας 3 έως 4 μηνών. Στους 4 μήνες έχει πιο επιλεκτικό χαμόγελο και μπορεί να διακρίνει διαφορετικούς ανθρώπους, συχνά αγνοεί το τάισμα και συγκεντρώνεται στο ποια άτομα παρακολουθούν την διαδικασία. Υπερβάλλει τις εκφράσεις προσώπου και φωνάζει περισσότερο (Owens, 2016, σελ. 120-124). Τρία διαφορετικά συναισθήματα είναι παρόντα από τη γέννηση θυμός, χαρά και φόβος, που αποκαλύπτονται από τις καθολικές εκφράσεις του προσώπου. Οι νεογνικές εκφράσεις αποτελούνται από δυσαρέσκεια, φόβο, λύπη, θυμό, χαρά και αηδία. Αρχίζουν να φωνάζουν σε αντικείμενα, άλλα άτομα και καθρέφτες για να εκδηλώσουν κάποιο συναίσθημα. Στους 5 μήνες το βρέφος δείχνει πιο σκόπιμη μίμηση κινήσεων και φωνημάτων, μιμείται τις κινήσεις της μητέρας τους και κινεί χέρια, πόδια, κεφάλι και αρθρωτές και ορισμένες φορές οι κινήσεις τους συχνά συγχρονίζονται. Στους 6 μήνες το ενδιαφέρον του για τα παιχνίδια αυξάνεται. Πριν από αυτό ελκύεται κυρίως από αντικείμενα με θόρυβο ή που παράγουν κινήσεις (Owens, 2016, σελ. 120-124). Σε διάστημα 6-12 μηνών δημιουργούνται αποτελεσματικές σχέσεις προσκόλλησης με το άτομο που το φροντίζει. Η αλληλεπίδραση με την μητέρα βοηθάει

το βρέφος να διαχειριστεί την έντασή του. Μια σταθερή ανταπόκριση από αυτήν το βοηθά να διαχειριστεί το συναισθηματικό του στρες (Malik & Marwaha, 2018).

(7-12 μήνες)

Τους επόμενους 6 μήνες το βρέφος διεκδικεί περισσότερο έλεγχο από το άτομο που το φροντίζει. Μαθαίνει να επικοινωνεί καθαρά και αποτελεσματικά τις προθέσεις του. Μέχρι τους 7 μήνες παρακολουθεί τις κινήσεις της μητέρας και στεναχωριέται όταν φεύγει. Ακόμη και το παιχνίδι, επηρεάζεται από τη μητρική παρακολούθηση. Όταν σταματήσει να κοιτάει, σταματά να παίζει και επιζητά ξανά την προσοχή της. Τα βρέφη μιμούνται απλές κινητικές συμπεριφορές από 8-10 μήνες και ανταποκρίνονται σε αιτήματα π.χ. να χαιρετήσουν. Τα βρέφη 9 μηνών μπορούν να ακολουθήσουν την κατάδειξη και το βλέμμα της μητέρας (Owens, 2016, σελ. 120-124). Στους 12 μήνες χρησιμοποιούν χειρονομίες για να πουν αντί και να επικοινωνήσουν τα ενδιαφέροντά τους (Malik & Marwaha, 2018). Σε ηλικία 15 μηνών εμφανίζεται η ενσυναίσθηση και τα συνειδητά συναισθήματα (Malik & Marwaha, 2018). Θα νιώσει αναστατωμένο όταν δει κάποιον να κλαίει και περηφάνεια όταν το χειροκροτούν. Μιμείται το περιβάλλον του, βοηθά σε απλές οικιακές εργασίες και εξερευνά το περιβάλλον ανεξάρτητα. Γύρω στους 18-24 μήνες μαθαίνει να προσποιείται στο παιχνίδι, π.χ. να μιλάει στο τηλέφωνο ή να ταΐζει μια κούκλα και παίζει δίπλα ή παράλληλα με ένα άλλο παιδί (Malik & Marwaha, 2018). Στην ηλικία των 18-30 μηνών το βρέφος αρχίζει να γίνεται αυτόνομο. Εκδηλώνεται η ιδιοσυγκρασία του και είναι επιθετικό, συγκρατημένο, φιλικό και συνεργάσιμο. Κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας μαθαίνει να χειραγωγεί τα υποκειμενικά του συναισθήματα σε μια πιο κοινωνικά αποδεκτή χειρονομία. Χρησιμοποιεί ένα ανέκφραστο πρόσωπο, υπερβάλλει ή ελαχιστοποιεί τα συναισθήματα για κοινωνική εθιμοτυπία. Για παράδειγμα, θα πει ευχαριστώ για ένα δώρο που δεν του άρεσε. Αναφέρεται στον εαυτό του ως «εγώ» και εμφανίζει κτητικότητα π.χ. για

πράγματά του και αρνητισμό για κάτι που δεν θέλει ή δεν του αρέσει. Μεταξύ 30-45 μηνών, εμφανίζεται ο έλεγχος των παρορμήσεων, οι ρόλοι των φύλων και ζητήματα σχέσεων με συνομηλίκους. Η μητέρα καλείται να του μάθει την έννοια των αξιών και του αυτοελέγχου. Δοκιμάζονται τα όρια των αποδεκτών συμπεριφορών και η αυτονομία, τα όρια συμβάλλουν στην επιτυχία της αίσθησης για πρωτοβουλίες και μειώνει το άγχος και την ενοχή ή την απώλεια ελέγχου (Malik & Marwaha, 2018). Στην ηλικία των 3 ετών μαθαίνει δεξιότητες συνεργασίας και ανταλλαγής. Δεν μπορεί να διακρίνει ακόμα την φαντασία από την πραγματικότητα και είναι σύνηθες να φοβάται φανταστικά πράγματα. Η διαφοροποίηση φανταστικού και υπαρκτού κατακτάται στην ηλικία των 4 ετών (Malik & Marwaha, 2018). Η συναισθηματική ανάπτυξη στα παιδιά ξεκινάει στην ηλικία των 4 ετών. Στην ηλικία αυτή μαθαίνουν τα ουσιαστικά και αρχίζουν να ορίζουν τα συναισθήματά τους (Malik & Marwaha, 2018). Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας (3-4 ετών) αρχίζουν να χτίζουν συναισθηματικές επαφές εκτός οικογένειας, δηλαδή συνάπτουν φιλίες (Malik & Marwaha, 2018). Μαθαίνουν τη διαφορά μεταξύ κοινωνικά αποδεκτής και μη αποδεκτής συμπεριφοράς και αποκτούν συγκεκριμένες δεξιότητες όπως η επιμονή όταν ολοκληρώνουν δύσκολες εργασίες (αντοχή για μεγαλύτερα διαστήματα), εκφράζουν τα συναισθήματά τους με κοινωνικά αποδεκτό τρόπο και επιλύουν κοινωνικά θέματα (Alwaely et al., 2021). Συναισθηματική αυτορρύθμιση είναι συστατικό της συναισθηματικής ανάπτυξης, που επιτρέπει την προώθηση συγκεκριμένων ικανοτήτων (Alwaely et al., 2021). Μεταξύ αυτών, η αποστασιοποίηση, η ενσυναίσθηση και η συμπάθεια. Η συναισθηματική ανάπτυξη ενός παιδιού 3-4 ετών χαρακτηρίζεται από την έκφραση στοργής για μέλη της οικογένειας και την φιλική στάση απέναντι στους άλλους. Είναι σε θέση να ανταποκριθεί συναισθηματικά, να παρηγορήσει να βοηθήσει κάποιον και ντρέπεται όταν κάνει μια «κακή» πράξη (Alwaely et al., 2021).

2.2. Μηχανισμός κατάκτησης γλώσσας, γενετική προδιάθεση στην κατάκτηση της γλώσσας, καθολικότητα της γλωσσικής ανάπτυξης

Η γνώση της γλώσσας χαρακτηρίζεται από την ικανότητα χρήσης της από τον ομιλητή της και από το πόσο κατανοητή μπορεί να γίνει από τους αποδέκτες της (Fromkin, et al., 2008, σελ. 34). Όσοι γνωρίζουν μια γλώσσα έχουν δηλαδή την ικανότητα να παράγουν φθόγγους με συγκεκριμένες σημασίες και να κατανοούν την παραγωγή φθόγγων των άλλων ομιλητών (Fromkin, et al., 2008, σελ. 34-35). Κομμάτι κάθε γλώσσας αποτελεί η γνώση των φθόγγων που εμπεριέχονται και δεν εμπεριέχονται σε αυτήν (Fromkin et al., 2008, σελ. 34). Η κατάκτηση των φθόγγων μιας γλώσσας δεν σταματάει με την γνώση του καταλόγου των φθόγγων της, αλλά εμπεριέχει τον τρόπο με τον οποίο ο ένας φθόγγος μπορεί να διαδέχεται τον άλλον, τους φθόγγους με τους οποίους μπορεί να αρχίζει και να τελειώνει μια λέξη (Fromkin et al. 2008, σελ. 34-35).

Η γνώση των φθόγγων/φθογγικών συνδυασμών που χαρακτηρίζουν την κάθε γλώσσα αποτελεί μόνο ένα κομμάτι της γλωσσικής γνώσης. Η ολοκληρωμένη γνώση μιας γλώσσας απαρτίζεται κι από τις ακολουθίες φθόγγων που έχουν συγκεκριμένες έννοιες (Fromkin, et al., 2008, σελ. 35). Όταν αναφέρουμε ότι κάποιος γνωρίζει λέξεις μιας γλώσσας εννοούμε ότι γνωρίζει τις φθογγικές μονάδες που σχετίζονται με συγκεκριμένες έννοιες (Fromkin, et al., 2008, σελ. 35). Επιπλέον, η γνώση κάποιας γλώσσας φανερώνεται στην ικανότητα που έχουν τα άτομα που την ομιλούν να συνθέτουν νέες προτάσεις που μπορεί να μην έχουν παραχθεί μέχρι τώρα και να κατανοούν προτάσεις που δεν έχουν ξανά ακούσει στο παρελθόν (Fromkin, et al., 2008, σελ. 39).

Η γραμματική κάθε γλώσσας απαρτίζεται από τους φθόγγους και τα φθογγικά σχήματα, τις λέξεις και τους κανόνες που οργανώνουν τον συνδυασμό όλων αυτών των

στοιχείων με σκοπό τον σχηματισμό πρότασης με την επιθυμητή σημασία (Fromkin, et al, 2008, σελ. 44). Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε μια γλώσσα θα πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε την γραμματική της. Μέσω της κοινής γνώσης της γραμματικής καθίσταται δυνατή η ανθρώπινη επικοινωνία με την χρήση της γλώσσας.

Στην γραμματική περιλαμβάνεται το φθογγικό σύστημα (φωνολογία), η δομή των λέξεων (μορφολογία), οι τρόποι με τους οποίους οι φθόγγοι σχετίζονται με τις σημασίες (σημασιολογία), το πως οι λέξεις μπορούν να συνδυαστούν για την δημιουργία φράσεων και προτάσεων (σύνταξη), και τέλος, το λεξικό/τις λέξεις (Fromkin, et al., 2008, σελ. 49).

Όλο και πιο πολλοί γλωσσολόγοι που ασχολούνται με πολλές γλώσσες αναφέρουν ότι οι διαφορές ανάμεσα στις γλώσσες είναι περιορισμένες καθώς υπάρχουν καθολικές γλωσσικές αρχές τις οποίες συναντάμε στην γραμματική κάθε γλώσσας (Fromkin et al., 2008, σελ. 51). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να έχουμε την καθολική γραμματική. Η καθολική γραμματική δεν είναι μια γραμματική σαν αυτή πχ. της ελληνικής αλλά εκπροσωπεί τις βασικές αρχές που ακολουθεί η κάθε ανθρώπινη γλώσσα (Fromkin, et al., 2008, σελ. 501).

Αποδείξεις για την ύπαρξη της καθολικής γραμματικής αντλούμε από τον τρόπο που τα παιδιά κατακτούν τη γλώσσα, δηλαδή με την έκθεσή τους στο περιβάλλον. Δεν είναι ανάγκη να εκπαιδύσουμε τα παιδιά για την κατάκτηση οποιαδήποτε γλώσσας, η εκμάθηση της θα πραγματοποιηθεί με την έκθεσή τους σε αυτήν (Fromkin, et al, 2008, σελ. 51, 60-61).

Τα παιδιά μέχρι τα πρώτα τέσσερα – πέντε χρόνια της ζωής τους έχουν καταφέρει να κατακτήσουν σχεδόν όλη την γραμματική των ενηλίκων. Έτσι, υποδεικνύεται ότι αυτά γεννιούνται με μια έμφυτη ικανότητα να μαθαίνουν και να χρησιμοποιούν την

ανθρώπινη γλώσσα, καθώς η καθολική γραμματική αποτελεί μέρος της βιολογικής τους προδιάθεσης (Fromkin, et al, 2008, σελ. 51-52).

Το φαινόμενο της καθολικής γραμματικής είναι γνωστό και ως «υπόθεση της εμφυτότητας». Η υπόθεση της εμφυτότητας τεκμηριώνεται, καθώς η γραμματική την οποία διαθέτουμε υπερέχει της γραμματικής που προσλαμβάνουμε από το περιβάλλον μέσω της γλωσσικής μας εμπειρίας (Fromkin et al., 2008, σελ. 444-445).

Κατά την παρατήρηση παιδιών με διαφορετικές μητρικές γλώσσες φανερώνεται ότι τα γλωσσικά στάδια είναι παρόμοια, μάλλον και καθολικά. Κάποια στάδια διαρκούν περισσότερο, κάποια λιγότερο και κάποια μπορεί να συμπίπτουν μεταξύ τους (Fromkin et al., 2008, σελ. 450, 502).

2.3 Στάδια γλωσσικής ανάπτυξης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας

Η γλωσσική ανάπτυξη στην προσχολική ηλικία ξεκινάει με την πρώιμη γλωσσική κατανόηση. Τα παιδιά κατανοούν περισσότερες λέξεις από αυτές που παράγουν και συχνά η κατανόηση ξεκινάει μερικώς μήνες πριν την παραγωγή (Oates & Grayson, 2004). Η εκμάθηση των πρώτων λέξεων αποτελείται από ορισμένα στάδια:

A) ΛΕΚΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ

- Προσδιορισμός μιας λέξης μέσα στην ροή ομιλίας
- Ηχητική απομνημόνευση της λέξης, για αναγνώριση όταν την ακούσει ξανά
- Σύνδεση της λέξης με κάποιο γεγονός: αντικείμενο ή ενέργεια

B) ΛΕΚΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ, τα στάδια λεκτικής κατανόησης και επιπλέον:

- Επανάληψη της λέξης ως ήχου

- Αναφορά της λέξης σε κατάλληλο πλαίσιο (Oates & Grayson, 2004)

Στους 12-20 μήνες τα βρέφη παράγουν μεμονωμένες και μη κατηγοριοποιημένες λέξεις (προκατηγορικό στάδιο) (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 23). Στους 20-24 μήνες παράγουν λεξικές κατηγορίες και έχουν γνώση της σύνδεσης των λέξεων σε φράσεις (λεξικό στάδιο) όμως το παιδί ακόμα δεν γνωρίζει τις λειτουργικές ή γραμματικές κατηγορίες (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 25). Στα 2 έτη το παιδί παράγει λειτουργικές κατηγορίες στον λόγο του, σταματά η ασύντακτη και τηλεγραφική ομιλία και παράγει πλήρεις συντακτικές δομές όπως εμφανίζονται στην γλώσσα των ενηλίκων (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 27). Η ανάπτυξη της σύνταξης ξεκινά στην ηλικία των 2 ετών με το στάδιο της ολοφραστικής ομιλίας (στάδιο μονόλεξων εκφράσεων) όπου η λέξη που παράγει το παιδί αντιστοιχεί σε μια φράση ενηλίκων π.χ. «θέλω φαΐ» (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 6). Το επόμενο στάδιο είναι το τηλεγραφικό (στάδιο δίλεξων εκφράσεων) στην ηλικία των 2,5-3 ετών και το τρίτο είναι το στάδιο παραγωγής εκφράσεων με περισσότερες από δύο λέξεις. (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 7-8). Αξίζει να αναφέρουμε επίσης ότι υπάρχει σταδιακή ανάπτυξη και στο μέσο μήκος εκφωνήματος του παιδιού δηλαδή στον μέσο όρο μήκους των εκφωνήσεων που χρησιμοποιεί σε μια έκφραση. Στο 1ο στάδιο χρησιμοποιεί περισσότερα από ένα μορφήματα ή περισσότερες από μία λέξεις (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 12). Στο 2ο στάδιο ξεπερνά τα δύο έως τρία μορφήματα ή λέξεις σε κάθε έκφραση και εμφανίζει τα πρώτα κλιτικά μορφήματα, τα άρθρα και τις προθέσεις στο λόγο του. Στο 3ο στάδιο τα εκφωνήματα με τρία μορφήματα ή τρεις λέξεις υπερισχύουν (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 12). Σε αυτό το στάδιο, εμφανίζονται τα βοηθητικά ρήματα, οι ερωτηματικές και οι αρνητικές προτάσεις. Στο 4ο στάδιο χρησιμοποιεί τρία έως τέσσερα μορφήματα ή λέξεις κατά μέσον όρο και το παιδί παράγει σύνθετες προτάσεις με το αναφορικό που και το συνδετικό και. Τέλος, στο 5ο

στάδιο χρησιμοποιεί τέσσερα μορφήματα ή λέξεις σε κάθε έκφραση και κατακτά την παθητική φωνή (Μανουηλίδου, 2014, σελ. 12).

Η φωνολογική ανάπτυξη παρουσιάζει ορισμένα φωνολογικά λάθη απολύτως φυσιολογικά και εξηγήσιμα (Κατή, 2015, σελ. 33). Τα παιδιά πραγματοποιούν συχνά αντικαταστάσεις φωνημάτων, παραλείπουν την άτονη συλλαβή και αρχική συλλαβή (νωρίς στην προσχολική ηλικία) και κάνουν απλοποιήσεις με σκοπό την απλή φωνοτακτική δομή σύμφωνο-φωνήεν. Επίσης κάνουν μετάθεση συλλαβών ή φωνημάτων εντός της λέξης καθώς και επανάληψεις φωνημάτων ή συλλαβών (Κατή, 2015, σελ. 36). Συχνές είναι οι ηχηροποιήσεις και οι εμπροσθοποιήσεις φωνημάτων και έχει παρατηρηθεί ότι χρησιμοποιούν περισσότερο χειλικά, ουρανικά και ακρογλωσσικά και λιγότερο οδοντικά, χειλοδοντικά και διαρκή σύμφωνα (Κατή, 2015, σελ. 37). Αργότερα μεγαλύτερα παιδιά της προσχολικής ηλικίας συνεχίζουν τις απλοποιήσεις σε πολυσύλλαβες λέξεις (πάνω από 4 συλλαβές) και παραλείψεις φωνημάτων για απλοποίηση συμφωνικών και φωνηεντικών συμπλεγμάτων. Επίσης προσθέτουν φωνήεντα με στόχο την απλή συλλαβική δομή σε μια λέξη με σύμπλεγμα ή και να μεγεθύνουν μια λέξης με επαύξηση συμφωνικών συμπλεγμάτων (κυρίως στο νηπιαγωγείο) (Κατή, 2015, σελ. 39-46).

Ανάπτυξη του λόγου και της ομιλίας (0-6 έτη)

Μέχρι την ηλικία των 6 μηνών τα βρέφη επικοινωνούν με το κλάμα, το ψέλλισμα και εξωτερικεύουν τα συναισθήματά τους μέσω διαφόρων φθόγγων. Από τους πρώτους φθόγγους που προφέρονται είναι οι: /a/, /m/, /p/, /t/ και αργότερα εμφανίζονται οι : /k/ ,/g/ , /f/ , /v/, κ.ά. (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Συνήθως, τον πέμπτο και έκτο μήνα της ηλικίας του, το μωρό αρχίζει να επαναλαμβάνει ρυθμικά απλές συλλαβές, όπως " μα", " γκα", " τα". Στον 8ο -10ο μήνα το βρέφος αρχίζει να προφέρει τις λέξεις " μα – μα ",

" μπα – μπα ", αλλά και να δίνει προσοχή στους φθόγγους/συλλαβές που προφέρει το ίδιο. Όταν, σε αυτή την ηλικία, το παιδί αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα στα όργανα ομιλίας του (όπως στον ουρανίσκο, στα χείλη, κτλ.), μπορεί με δυσκολία να παράγει ακόμα και ήχους. Στον 12ο – 18ο μήνα το βρέφος προφέρει 5-10 λεξούλες (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Καταλαβαίνει όμως πολύ περισσότερο από όσο μπορεί να μιλήσει και χρησιμοποιεί τα χεράκια του για να συνοδέψει κάποιες λέξεις όπως "γειά ", "έλα" ή για να δείξει. Στα 1,5-2 έτη Το παιδί προφέρει και κατανοεί έως 50 λέξεις, ενώ γνωρίζει πολύ περισσότερες (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Έπειτα από το στάδιο των 50 λέξεων, ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου του γίνεται με ταχύτατους ρυθμούς (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Ονομάζει οικεία αντικείμενα, κατανοεί πιο σύνθετες εντολές, σχηματίζει προτάσεις με μία ή δύο λέξεις. Ονομάζει μία εικόνα. Χρησιμοποιεί αρκετές χειρονομίες για να εκφραστεί. Στα 2-3 έτη το παιδί γνωρίζει ήδη 200-300 λέξεις και προφέρει τουλάχιστον 50 (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Μετά το δεύτερο χρόνο, αναπτύσσονται ταχύτατα το λεξιλόγιό του, η γραμματική πλοκή των προτάσεων που παράγει και η ομιλία του αρχίζει να προσομοιάζει πιο πολύ στο ενήλικο πρότυπο ομιλίας. Σε αυτήν την ηλικία τα νήπια χρησιμοποιούν συχνά την λέξη «εγώ» όταν μιλούν για τον εαυτό τους, ενώ μπορεί να μη χρησιμοποιούν ακόμα άρθρα ή προθέσεις. Επιπλέον, συντάσσουν προτάσεις με 2-3 λέξεις, κάνουν ερωτήσεις χρησιμοποιώντας το «γιατί» και το «που» και κατανοούν απλές ιστορίες (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Στα 3-4 έτη το λεξιλόγιο του παιδιού είναι πολύ εμπλουτισμένο και μπορεί να περιγράψει διάφορες καταστάσεις που βλέπει, άκουσε ή βίωσε (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Κατανοεί πλήρως χρονικές έννοιες (όπως χθες, σήμερα, αύριο) καθώς και χωρικές έννοιες (πχ. πάνω-κάτω). Στην ηλικία αυτή, φυσιολογικά μπορούν να εμφανιστούν επαναλήψεις λέξεων ή φράσεων, καθώς και συνεχίζονται κάποια γραμματικά ή συντακτικά λάθη. Στο τέλος του τέταρτου χρόνου, γενικά η ομιλία είναι τυπική φωνητικά και αρθρωτικά και

ικανοποιητική συντακτικά. (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018). Το λεξιλόγιο προσεγγίζει τις 2.000 περίπου λέξεις. Στα 5 έτη, το νήπιο μιλά με ευχέρεια, χρησιμοποιώντας απλές προτάσεις, οι οποίες είναι σωστά δομημένες και με τις οποίες εκφράζει τις απαιτήσεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Αρθρώνει όλα τα φωνήματα και τα συμφωνικά συμπλέγματα. Στο τέλος του πέμπτου χρόνου, το λεξιλόγιο του αγγίζει τις 2.500-3.000 λέξεις, ανάμεσά τους λέξεις δύσκολες και πολυσύλλαβες. Το παιδί μέχρι την ηλικία των 6 ετών θα πρέπει να μπορεί να διακρίνει τους φθόγγους, διαφορετικά υπάρχει προδιάθεση για ύπαρξη μαθησιακών δυσκολιών (ΕΔΘΚ Ορίζοντας, 2018).

2.4 Γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην Ελληνική

Τα παιδιά σε κάθε γλωσσικό στάδιο κατακτούν συγκεκριμένες γλωσσικές δεξιότητες, που καλούνται γλωσσικά ορόσημα. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω υπάρχουν σημαντικές ενδοατομικές διαφορές στον ρυθμό που κάθε παιδί κατακτά τα γλωσσικά ορόσημα, ιδιαίτερα στα βρέφη και τα νήπια μηδέν ως τριών ετών, αλλά ο μέσος όρος των παιδιών προσχολικής ηλικίας με μητρική την Ελληνική κατακτούν τα γλωσσικά ορόσημα σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα που παρατίθεται παρακάτω (Roth & Worthington, 2016, Shipley & McAfee 2013):

Στους 2 μήνες

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Κάνει απαλό μουρμουρητό, γρυλίζει
- Γυρίζει το κεφάλι προς τους ήχους
- Σηκώνει το κεφάλι και το στήθος όταν κυλιέται με το στομάχι

Στους 4 μήνες

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Ξεκινάει να μπαμπαλίζει

- Μπαμπαλίζει κάνοντας εκφράσεις και αντιγράφει ήχους που ακούει
- Κλαίει με διαφορετικούς τρόπους για να δείξει πείνα, θυμό, πόνο ή κούραση

Στους 6 μήνες

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Ανταποκρίνεται στους ήχους κάνοντας ήχους
- Ανταποκρίνεται στο όνομά του γυρίζοντας το κεφάλι στο 50%
- Κάνει ήχους για να δείξει χαρά και δυσαρέσκεια
- Αρχίζει να λέει σύμφωνους ήχους (/b/, /p/, /m/)

Στους 9 μήνες

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Καταλαβαίνει το "όχι"
- Κουνάει το κεφάλι για «όχι»
- Κάνει πολλούς διαφορετικούς ήχους όπως "mamamama" και "bababababa"
- Αντιγράφει ήχους και χειρονομίες άλλων
- Χρησιμοποιεί δάχτυλα για να δείξει πράγματα
- Παράγει επιφωνήματα «αχ ωχ»

Στο 1 έτος

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Παράγει πέντε ή περισσότερες λέξεις (12-24 μηνών)
- Ανταποκρίνεται σε απλά προφορικά αιτήματα/εντολές
- Χρησιμοποιεί απλές χειρονομίες, πχ. κουνάει το κεφάλι για να πει "όχι" ή κουνάει το χέρι για να πει "αντίο"
- Κάνει ήχους με αλλαγές στον τόνο (ακούγεται περισσότερο σαν ομιλία)
- Λέει "μαμά" και "μπαμπά"
- Προσπαθεί να μιμηθεί τους γύρω του

Στους 18 μήνες

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Λέει αρκετές λέξεις
- Μιμείται τις περισσότερες λέξεις
- Κατανοεί έως 50 λέξεις
- Λέει και κουνάει το κεφάλι για το "όχι"
- Δείχνει με το χέρι τι θέλει σε κάποιον
- Δείχνει τρία μέρη του σώματος

Στα 2 χρόνια

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Χρησιμοποιεί 50 έως 200 λέξεις έως τους 24 μήνες
- Δείχνει πράγματα ή εικόνες όταν ονομάζονται
- Ξέρει ονόματα γνωστών ανθρώπων και τμημάτων του σώματος
- Λέει προτάσεις με 2 έως 4 λέξεις
- Ακολουθεί απλές οδηγίες
- Επαναλαμβάνει λέξεις που άκουσε σε συζήτηση
- Δείχνει πράγματα σε ένα βιβλίο
- Δείχνει τουλάχιστον τέσσερα μέρη του σώματος
- Παίζει με μεγάλη μπάλα
- Κατανοεί τα επιρρήματα «μέσα» και «πάνω»

Στα 3 χρόνια

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Παράγει 900 έως 1.200 λέξεις
- Ακολουθεί οδηγίες με 2 ή 3 βήματα π.χ. «δώσε μου το κουτάλι και σπρώξε το αυτοκινητάκι»

- Μπορεί να ονομάσει τα πιο γνωστά πράγματα
- Αναγνωρίζει βασικά χρώματα
- Καταλαβαίνει λέξεις όπως "μέσα", "πάνω" και "κάτω"
- Λέει όνομα, ηλικία και φύλο
- Ονομάζει τους φίλους του
- Λέει λέξεις όπως "εγώ", "εμείς" και "εσείς" και χρησιμοποιεί κάποιους πληθυντικούς (πχ. αυτοκίνητα, σκύλοι, γάτες)
- Μιλάει αρκετά καλά ώστε να γίνεται αρκετά κατανοητός από τους ξένους
- Συνεχίζει μια συζήτηση χρησιμοποιώντας 2 έως 3 προτάσεις

Στα 4 χρόνια

Γλώσσα/Επικοινωνία

- Κατανοεί 5.600 λέξεις
- Παράγει 1.500-1.600 λέξεις
- Γνωρίζει ορισμένους βασικούς κανόνες γραμματικής, όπως η σωστή χρήση του "αυτός" και του "αυτή"
- Τραγουδάει ένα τραγούδι ή λέει ένα ποίημα που θυμάται
- Λέει ιστορίες
- Μπορεί να πει το όνομα και το επώνυμο του

Στα 5 χρόνια

Γλώσσα/Επικοινωνία

Κατανοεί 9.600 λέξεις

- Μιλάει πολύ καθαρά
- Λέει μια απλή ιστορία χρησιμοποιώντας ολοκληρωμένες προτάσεις
- Χρησιμοποιεί μελλοντικούς χρόνους π.χ. "Η γιαγιά θα είναι εδώ." Και παρελθοντικούς χρόνους

- Λέει όνομα και διεύθυνση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Γνώση των γονέων για τα αναπτυξιακά ορόσημα των παιδιών προσχολικής ηλικίας

Πολλοί παράγοντες επηρεάζουν τις γνώσεις των μητέρων για τα γλωσσικά και μη, αναπτυξιακά ορόσημα. Παρακάτω θα αναλυθούν όσοι αναφέρει η σύγχρονη βιβλιογραφία για τις δυτικές κοινωνίες.

Μητέρες που λαμβάνουν πληροφορίες από παιδιάτρους για την τυπική ανάπτυξη των παιδιών, είναι πιθανό να αποκτήσουν μεγαλύτερη γνώση για το τυπικό πρότυπο ενός παιδιού και να έχουν υψηλής ποιότητας αλληλεπίδραση με αυτά αφού αποκτήσουν μεγαλύτερη

αυτοπεποίθηση για τις γονικές τους ικανότητες (McMillin et al., 2015). Επομένως, μητέρες με γνώσεις αναπτυξιακών οροσήμων είναι πιο εύκολο να συμμετέχουν σε παιχνίδι με τα παιδιά τους, από τις υπόλοιπες που δεν έχουν αυτήν την γνώση. Ωστόσο, οι μελέτες υποδεικνύουν ότι οι γονείς που έχουν παιδιά με αναπτυξιακές καθυστερήσεις δεν έχουν αρκετές πηγές πληροφοριών και δύσκολα παρέχουν κατάλληλες ευκαιρίες παιχνιδιού στα παιδιά τους, με σκοπό να κατακτήσουν τα αναπτυξιακά ορόσημα της ηλικίας τους (McMillin et al., 2015). Επομένως η γνώση της μητέρας για τα αναπτυξιακά ορόσημα είναι σημαντική για την ανάπτυξη του παιδιού, καθώς και για το είδος και την ποιότητα της αλληλεπίδρασης μεταξύ εκείνης και του παιδιού (McMillin et al., 2015).

Η μελέτη των Karuprannan et al. (2020) υποστήριξε ότι τα θετικά αποτελέσματα των παιδιών στα αναπτυξιακά ορόσημα, ήταν στενά συνδεδεμένα με την γνώση των μητέρων γύρω από αυτά και παρέχονταν από μητέρες με αυξημένες γνώσεις για την ανάπτυξή τους. Τα στοιχεία της έρευνας υποστηρίζουν ότι η ανατροφή των παιδιών επηρεάζεται από την μητρική γνώση για το τι είναι ωφέλιμο και τι όχι για το παιδί (Karuprannan et al.,2020). Ένα μαθησιακό περιβάλλον κατάλληλο για τα παιδιά ενισχύει την αλληλεπίδραση του παιδιού με την μητέρα του με περισσότερη ευαισθησία και παραγωγικότητα από ότι ένα περιβάλλον που η μητέρα κρίνει αυστηρά και με ακρίβεια τις ικανότητες του παιδιού της. Οι γνώσεις των μητέρων και οι προσδοκίες που έχουν για τα παιδιά, επηρεάζουν άμεσα τον τύπο περιβάλλοντος που παρέχουν στα βρέφη τους (Karuprannan et al.,2020). Βρέθηκε ότι μητέρες που δεν είχαν επικοινωνία με ειδικούς και παιδίατρος στερούνταν πολύτιμων γνώσεων για την τυπική ανάπτυξη των παιδιών. Η έρευνα επίσης μας έδειξε ότι η εκπαίδευση της μητέρας συνδέεται σημαντικά με τις γονικές της δεξιότητες, επομένως οι μορφωμένες μητέρες τείνουν να έχουν θετικότερη συμβολή στην ανάπτυξη των παιδιών σύμφωνα με τις τυπικές νόρμες (Karuprannan et al., 2020).

Στις ανεπτυγμένες χώρες, η γνώση της μητέρας για την ανάπτυξη του παιδιού έχει θετική συσχέτιση με την ικανότητά της να ενισχύει την ανάπτυξη του παιδιού της (Rikhy et al., 2010). Γονείς που είχαν γνώση για τα αναπτυξιακά ορόσημα της παιδικής ηλικίας έδειξαν υψηλότερη γονική αποτελεσματικότητα και επάρκεια. Αντίστροφα αυτοί με φτωχές γνώσεις έδειξαν, κακή γονική ικανότητα ανεξάρτητα από την αποτελεσματικότητά τους. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι γονείς με φτωχή γνώση για τα αναπτυξιακά ορόσημα, υπερεκτιμούν το ρυθμό ανάπτυξης και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ακατάλληλες προσδοκίες, ανυπομονησία και μισαλλοδοξία (Rikhy et al., 2010). Πράγματι, οι γονείς με ιστορικό κακοποίησης ή παραμέλησης των παιδιών τους έδειξαν χαμηλά επίπεδα γνώσης σχετικά με την παιδική ανάπτυξη και ήταν απογοητευμένοι από την αδυναμία των παιδιών να συμμορφωθούν με τις προσδοκίες τους. Οι γνώσεις των γονέων για την ανάπτυξη καθώς και οι ακριβείς και κατάλληλες προσδοκίες για την συμπεριφορά των παιδιών αποτελούν βασικούς παράγοντες για την αποτελεσματικότητα της ανατροφής των παιδιών. Οι τεχνικές γονικής μέριμνας είναι αναπόσπαστες στην υγιή συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Αντίθετα, οι αναποτελεσματικές τεχνικές γονικής μέριμνας, συμπεριλαμβανομένης της ασυνεπούς ή σκληρής πειθαρχίας, μπορεί να αυξήσει τον κίνδυνο για προβλήματα συμπεριφοράς (Rikhy et al., 2010). Πράγματι, αρκετές γονεϊκές μελέτες αποκάλυψαν κενά γνώσης σχετικά με τα αναπτυξιακά ορόσημα, τα αναπτυξιακά μονοπάτια και τη σημασία του πρώιμου κοινωνικού περιβάλλον. Επιπλέον, οι γονείς ανέφεραν περιορισμένη γνώση των ωφέλιμων μορφών παιχνιδιού, των κινήτρων για τη συμπεριφορά των παιδιών και της πειθαρχίας. Ωστόσο, λίγα είναι γνωστά για το είδος και την ποσότητα των πληροφοριών που χρειάζονται οι γονείς για να υποστηρίξουν τη βέλτιστη ανάπτυξη του παιδιού (Rikhy et al., 2010). Ακόμη λιγότερα είναι γνωστά για το επίπεδο γνώσεων, προσδοκιών ή ποιότητας αλληλεπίδρασης άλλων ενηλίκων που δεν είναι γονείς και επίσης επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού (Rikhy et al., 2010). Βρέθηκε ότι οι γονείς, είχαν αναπτύξει προσδοκίες για τα

παιδιά τους ότι θα κατακτήσουν ένα αναπτυξιακό ορόσημο νωρίτερα από τα τυπικά προβλεπόμενα παρά αργότερα (Rikhy et al., 2010). Μεγάλο ποσοστό γνώριζε ότι η ικανότητα μάθησης δεν καθορίζεται από τη γέννηση και ότι οι εμπειρίες των παιδιών ειδικά κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής έχουν σημαντικό αντίκτυπο στις σχολικές επιδόσεις αργότερα. Τέλος, βρέθηκε ότι οι γυναίκες που ήταν μητέρες είχαν υψηλότερη επίδοση για τα αναπτυξιακά ορόσημα της σωματικής ανάπτυξης των παιδιών. Οι γονείς που έλαβαν μέρος στην μελέτη των Rikhy et al. (2010) διέθεταν ως πηγές πληροφοριών παιδίατρος, νοσοκόμες και βιβλία σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών. Οι γνώσεις κοινωνικών και συναισθηματικών οροσήμων ήταν ιδιαίτερα φτωχές. Παρά την αδυναμία να αναγνωρίζουν πότε επιτυγχάνονται τα τυπικά αναπτυξιακά ορόσημα, ήταν σε θέση να προσδιορίσουν ορισμένες στρατηγικές που υποστηρίζουν τη βέλτιστη ανάπτυξη του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων των αξιών της διαπροσωπικής επικοινωνίας για τη γλωσσική ανάπτυξη (Rikhy et al., 2010). Βρέθηκε επίσης ότι συχνά η γνώση μιας μητέρας σχετίζεται άμεσα με τις γνώσεις της δική της μητέρας. Τα συμπεράσματα που διεξάχθηκαν από την έρευνα ήταν ότι:

1. Υπήρχαν σημαντικά κενά στη γνώση του πότε τα παιδιά ηλικίας 0-6 ετών επιτυγχάνουν κινητικά, συναισθηματικά, γνωστικά και κοινωνικά ορόσημα.
2. Παρά την περιορισμένη κατανόηση των αναπτυξιακών οροσήμων, υπάρχουν πρώιμες ενδείξεις ότι οι ενήλικες, γονείς και μη, γνωρίζουν ορισμένες στρατηγικές που μπορεί να υποστηρίξουν τη βέλτιστη ανάπτυξη των παιδιών.
3. Οι γονείς ζήτησαν την υποστήριξη γιατρών και νοσοκόμων για να λάβουν πληροφορίες για την ανάπτυξη των παιδιών και ήταν ικανοποιημένοι με τις πληροφορίες που απέκτησαν, προτείνοντας ότι αυτά τα άτομα χαίρουν μεγάλης εκτίμησης και μπορεί να είναι σε θέση να παρέχουν ακριβείς πληροφορίες στους γονείς.

4. Σε αυτό το δείγμα γονέων, η κατανόηση των αναπτυξιακών ορόσημων δεν συνδέθηκε με το πόσο σίγουροι ένιωθαν οι γονείς για την σωστή ανατροφή των παιδιά τους (Rikhy et al., 2010).

Οι περισσότεροι γονείς γνώριζαν ότι τα μωρά επικοινωνούν μέσω του κλάματος, χαμογελώντας, μουγκρίζοντας και βαβίζοντας (93,1%-95,0%). Οι γονείς που είχαν υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο (πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) παρείχαν υψηλότερη ποιότητα φροντίδας και καλύτερα πρότυπα συμπεριφοράς (Leung & Suskind, 2019). Γονείς χαμηλού κοινωνικό-οικονομικού επιπέδου που είχαν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο είχαν λιγότερες γνώσεις σχετικά με τα πρώιμη γνωστική ανάπτυξη. Ήταν επίσης λιγότερο πιθανό να φροντίσουν στο βρέφος επικοινωνιακά στοιχεία και να ενθαρρύνουν την κοινωνικό-συναισθηματική του ανάπτυξη ή να παρέχουν κατάλληλα γνωστικά ερεθίσματα (Leung & Suskind, 2019). Η συγκεκριμένη έρευνα δείχνει ότι η φροντίδα, η ευαισθησία, η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη και η προαγωγή της γνωστικής ανάπτυξης στην πρώιμη παιδική ηλικία προσδίδει στα παιδιά καλύτερες γνωστικές ικανότητες, γλωσσικές δεξιότητες και κοινωνικό-συναισθηματική προσαρμογή (Leung & Suskind, 2019).

Η γενική κατάσταση γνώσης που έχουν οι γονείς σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών τους μπορεί να επηρεάσει τις καθημερινές τους αποφάσεις για την ανατροφή τους και να επηρεάζει την διαμόρφωση των αναπτυξιακών τους προσδοκιών (Bornstein et al. , 2020). Η γονεϊκή γνώση ενισχύει την αυτοαντίληψη των γονέων, την ικανότητα, την ικανοποίηση και την επένδυσή τους στην ανατροφή των παιδιών και βοηθά τους γονείς να αναπτύξουν πιο ρεαλιστικές προσδοκίες σχετικά με τα παιδιά τους και πιο ακριβείς ερμηνείες των συμπεριφορών τους (Bornstein et al., 2020). Αρκετές μελέτες έχουν ήδη δείξει ότι η γνώση των γονέων σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού είναι ένας σημαντικός παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς κατανοούν τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τις γονικές ενέργειες και, τελικά την παιδική ανάπτυξη (Dias & Lima, 2018).

Η γονική γνώση βοηθά στη διαμόρφωση των πεποιθήσεων και των πρακτικών των γονέων προς τα παιδιά τους και με τη σειρά τους, τα παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν πιο ακριβείς γνώσεις για τα αναπτυξιακά ορόσημα και έχουν αποτελεσματικές πρακτικές ανατροφής, παρουσιάζουν καλύτερα γνωστικά και συμπεριφορικά αποτελέσματα (Dias & Lima, 2018). Οι μητέρες με πιο ακριβή γνώση της τυπικής ανάπτυξης παρέχουν περισσότερη θετική προσοχή και διέγερση και ανταποκρίνονται με μεγαλύτερη ευαισθησία στα αιτήματα του παιδιού τους, έχουν υψηλότερες βαθμολογίες γονεϊκών δεξιοτήτων και είναι πιο πιθανό να εισάγουν νέες εμπειρίες όπως η ανάγνωση και η αφήγηση (Zand et al., 2015). Οι έρευνες υποδεικνύουν ότι τα διαφορετικά επίπεδα γνώσης των μητέρων γύρω από τα αναπτυξιακά ορόσημα συσχετίζονται σημαντικά με την ανάπτυξη του παιδιού στην πρώιμη παιδική ηλικία. Μεταξύ των παιδιών υψηλού κινδύνου για φτωχά αναπτυξιακά αποτελέσματα, η ακριβής γνώση των μητέρων για τα αναπτυξιακά ορόσημα έχει συσχετιστεί με αποτελεσματικότερη κινητική και γνωστική ικανότητα του παιδιού από την γέννησή του (Zand et al., 2015). Η μητρική γνώση των τυπικών αναπτυξιακών ορόσημων προέβλεψε θετικά την αναπτυξιακή λειτουργία των παιδιών τους μεταξύ γέννησης και 2 ετών (Zand et al., 2015). Οι καλύτερα ενημερωμένοι γονείς αναγνωρίζουν τα αναπτυξιακά προβλήματα ή τις αναπτυξιακές καθυστερήσεις νωρίτερα και ενεργούν πιο αποτελεσματικά για την αντιμετώπιση τους. Η αξιολόγηση της αναπτυξιακής καθυστέρησης εξαρτάται από την κατανόηση της τυπικής ανάπτυξης. (Zand et al., 2015). Η γνώση αυτή μπορεί να ενημερώσει τις αποφάσεις των γονέων σχετικά με (α) τη διατήρηση της υγείας του παιδιού τους και την πρόληψη ασθενειών, (β) γνωρίζοντας πότε να αναζητούν επαγγελματική βοήθεια για το παιδί τους και (γ) για την αποτελεσματικότερη χρήση των υπηρεσιών για παιδιά. Η μελέτη των Huang et al., (2003) υποδεικνύει ότι οι μητέρες είναι πιο πιθανό να υποεκτιμήσουν τα γνωστικά αναπτυξιακά ορόσημα των παιδιών τους παρά να τα υπερεκτιμήσουν. Μητέρες παιδιών που λάμβαναν υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης ήταν λιγότερο ακριβείς στον

προσδιορισμό των τυπικών αναπτυξιακών ορόσημων (Zand et al., 2015). Σε μητέρες που δέχονται υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης μπορεί να υπάρχουν κενά στη γνώση τους για την τυπική ανάπτυξη του παιδιού, τα οποία παρεμποδίζουν την ικανότητά τους να διαφοροποιούν την τυπική ανάπτυξη από την καθυστερημένη και, ως εκ τούτου, επηρεάζουν αρνητικά την ακρίβεια με την οποία ερμηνεύουν τα αιτήματα και τις ανάγκες του παιδιού τους με αποτέλεσμα να αδυνατούν να ανταποκριθούν πάντα κατάλληλα σε αυτά. Αν κάποιος γονέας υποτιμήσει τις ικανότητες του παιδιού του αυτό είναι πιθανό να επηρεάσει και τα αποτελέσματά του. Η υποτίμηση αυτή, παρέχει στο παιδί λιγότερη αναπτυξιακή διέγερση από τους γονείς του (Zand et al., 2015).

3.1.1 Μελέτες σχετικά με την γνώση των γονέων για την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας

Το 50% περίπου των ενηλίκων γνωρίζει ότι τα παιδιά αναπτύσσουν την γλωσσική τους ικανότητα μέσω της ακρόασης της ομιλίας και όχι παρακολουθώντας τηλεόραση (Rikhy et al., 2010). Σύμφωνα με την έρευνα των Leung και Suskind, (2019), το 66,4% των συμμετέχοντων γονέων θεωρούσαν ότι τα βρέφη μαθαίνουν λίγα για τη γλώσσα τους πρώτους 6 μήνες της ζωής τους. Πάνω από τους μισούς γονείς (59,4%) είχαν την εσφαλμένη αντίληψη ότι η έκθεση στην εκπαιδευτική τηλεόραση είναι ευεργετική για τα νήπια και συμβάλει στην ανάπτυξη του λεξιλογίου τους. Οι γονείς που είχαν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και κατείχαν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχαν περισσότερες γνώσεις για τη γνωστική και τη γλωσσική ανάπτυξη στη βρεφική και πρώιμη παιδική ηλικία. Επίσης, η έρευνα υποδεικνύει ότι οι γονείς που κατανοούσαν καλύτερα την γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη βρεφών μίας εβδομάδας ήταν πιο πιθανό να ανταποκριθούν καλύτερα στα βρεφικά σημάδια και να ενθάρρυνουν την κοινωνικο-συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη των βρεφών στους 9 μήνες (Leung & Suskind, 2019). Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η γονεϊκή γνώση την 1^η εβδομάδα ζωής των βρεφών μεσολαβεί σημαντικά στη σχέση

μεταξύ εκπαίδευσης και ενθάρρυνση της γνωστικής ανάπτυξης στους 9 μήνες, γεγονός που υποδηλώνει ότι γονείς με υψηλό κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο που έχουν περισσότερες γνώσεις σχετικά με τη γνωστική ανάπτυξη και την εκμάθηση γλωσσών ήδη από την πρώτη εβδομάδα είναι πιο πιθανό να παρέχουν περισσότερα γνωστικά ερεθίσματα και γλωσσικές εισροές για τα βρέφη τους στο πρώτο έτος. Αυτά τα ευρήματα υπογραμμίζουν τη σημασία της γονικής κατανόησης για την γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη των βρεφών και υποδεικνύουν τον κρίσιμο ρόλο που μπορεί να παίξει η έγκαιρη προληπτική καθοδήγηση (Leung & Suskind, 2019). Γονείς χαμηλού κοινωνικό-οικονομικού επιπέδου που είχαν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο είχαν λιγότερες γνώσεις σχετικά με τα πρώιμη γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη (Leung & Suskind, 2019). Ήταν επίσης λιγότερο πιθανό να ενθαρρύνουν την επικοινωνία μεταξύ του βρέφους και των φροντιστών του, συμβάλλοντας έτσι στην ενίσχυση της κοινωνικό-συναισθηματικής ανάπτυξης του βρέφους ή να παρέχουν κατάλληλα γνωστικά ερεθίσματα. Επομένως, η κατανόηση του μηχανισμού που συνδέει την εκπαίδευση και τη γνώση με συμπεριφορές φροντίδας είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων στα πρώιμα γλωσσικά περιβάλλοντα, με σκοπό να παρέχονται από όλους τους γονείς τα γλωσσικά ερεθίσματα ανεξαρτήτως κοινωνικό-οικονομικού υποβάθρου και μορφωτικού επιπέδου (Leung & Suskind, 2019).

Η μελέτη των Ramírez et al. (2020), υποδεικνύει ότι οι επικοινωνιακές πράξεις και η συζήτηση μεταξύ του γονέα και του νηπίου συνεισφέρει σημαντικά στην γλωσσική ανάπτυξη του νηπίου, καθώς στην εκμάθηση της γλώσσας. Στην έρευνα αυτή οι μητέρες ηχογραφούσαν καθημερινές συζητήσεις με τα παιδιά τους, άκουγαν την γλωσσική ανατροφοδότηση που τους παρείχαν. Έπειτα λάμβαναν καθοδήγηση από ειδικούς και συζητούσαν κατάλληλες δραστηριότητες προκειμένου να προάγουν την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών τους. Η παρέμβαση ενίσχυε την χρήση του ενήλικου προτύπου ομιλίας από τις μητέρες και ήταν απαραίτητη η εναλλαγή συζήτησης μεταξύ μητέρας και

παιδιού (Ramírez et al., 2020). Επιπλέον, η μελέτη υποστηρίζει ότι, η χρήση του ενήλικου προτύπου ομιλίας στην επικοινωνία με το παιδί συμβάλει σημαντικά στην βελτίωση της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών κατά την συνομιλία και στην περαιτέρω ανάπτυξη των γλωσσικών τους δεξιοτήτων. Επιπρόσθετα, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι η χρήση του ενήλικου πρότυπου ομιλίας σε συνδυασμό με την καθοδήγηση των μητέρων έχει άμεσες και θετικές επιπτώσεις στην γλώσσα των νηπίων τους πρώτους 14 μήνες. Τέλος, τα παιδιά που είχαν γονείς που δέχτηκαν καθοδήγηση από ειδικό, είχαν καλύτερη γλωσσική ανάπτυξη, καθώς η χρήση του ενήλικου προτύπου ομιλίας από τις μητέρες κατά την αλληλεπίδρασή, συνέβαλλε σημαντικά στην αύξηση των φωνητικών τους εκφωνήσεων στους 6-18 μήνες και στην παραγωγή περισσότερων λέξεων, σε αντίθεση με βρέφη που δεν είχαν το ίδιο είδος αλληλεπίδρασης με την μητέρα τους (Ramírez et al., 2020). Οι γονείς που έλαβαν καθοδήγηση αύξησαν την δική τους χρήση ενήλικου προτύπου ομιλίας και συμμετείχαν με το παιδί τους σε περισσότερες συζητήσεις σε σύγκριση με γονείς που δεν έλαβαν καθοδήγηση. Ωστόσο, έρευνες δείχνουν ότι οι διαφορές στις γλωσσικές δεξιότητες στη βρεφική ηλικία είναι προγνωστικές για τα επόμενα στάδια της γλωσσικής ανάπτυξης και ότι η ενίσχυση των γονεϊκών κοινωνικών συμπεριφορών που επιτυγχάνεται μέσω παρέμβασης θα μπορούσε να έχει αθροιστικά αποτελέσματα για την ανάπτυξη του βρέφους με την πάροδο του χρόνου (Ramírez et al., 2020). Επίσης βρέθηκε ότι οι αλλαγές στο ύψος της φωνής καθώς και η χρήση μη λεκτικής επικοινωνίας, αυξάνει την προσοχή των βρεφών όπως και την ποιότητα και την ποσότητα της επικοινωνίας. Επιπλέον, προτείνεται ότι η εκμάθηση φωνημάτων και λέξεων και η προσοχή των βρεφών στα ζωντανά, διαδραστικά κοινωνικά περιβάλλοντα ήταν υψηλότερα από ό,τι όταν παρακολουθούσαν το ίδιο υλικό μέσω βίντεο, υποδηλώνοντας ότι οι κοινωνικές δεξιότητες παίζουν κρίσιμο ρόλο στην εκμάθηση μιας γλώσσας (Ramírez et al., 2020). Τέλος, η έρευνα προτείνει ότι οι γονείς πρέπει να παρέχουν συνεχή και άμεση ανατροφοδότηση στα αιτήματα επικοινωνίας του

βρέφους, που να προσαρμόζεται συνεχώς στο γλωσσικό επίπεδο των βρεφών και στις ανάγκες τους, και τα βρέφη με τη σειρά τους, προσάρμοζαν τις φωνές τους σε ανταπόκριση των γονεϊκών εκφωνήσεων δημιουργώντας έτσι έναν διάυλο αμφίδρομης διάδρασης. Η πρόωμη γλωσσική ανάπτυξη εξαρτάται από το κοινωνικό ενδιαφέρον των βρεφών, τους ανθρώπους γύρω τους, την εκτίμησή τους για τις επικοινωνιακές προθέσεις των άλλων και την επιθυμία τους να ασχοληθούν με τους ενήλικες μέσω μίμησης. Έρευνα σε παιδιά ηλικίας 4 έως 6 ετών δείχνει ότι ο αριθμός των εναλλαγών συνομιλίας κατά τη διάρκεια των γλωσσικών αλληλεπιδράσεων γονέα-παιδιού συσχετίζεται θετικά με ισχυρότερη και πιο συνεκτική λευκή ουσία και καλύτερη συνδεσιμότητα στις γλωσσικές περιοχές του εγκεφάλου (Ramírez et al., 2020).

Σύμφωνα με τον MacPhee (1983), ορισμένοι γονείς που είναι πιο οξυδερκείς παρατηρητές της συμπεριφοράς των παιδιών τους, επωφελούνται περισσότερο από τις ίδιες εμπειρίες. Τα δεδομένα ερευνών με την χρήση του ερωτηματολογίου «Knowledge of Infant Development Inventory» υποδεικνύουν ότι τα βιβλία, οι φίλοι με παιδιά και οι συγγενείς ήταν οι βασικές πηγές πληροφοριών σχετικά με τα αναπτυξιακά ορόσημα για τις μητέρες που ρωτήθηκαν. Μητέρες κατώτερης τάξης στηρίζονταν περισσότερο στην ανεπίσημη εμπειρία που αποκτούσαν με τα χρόνια στο μέγιστο των παιδιών ενώ μητέρες μεσαίας τάξης σε εκπαιδευτικά προγράμματα και βιβλία και επαγγελματική εργασία με βρέφη. Τα βιβλία, ο οικογενειακός γιατρός και το κοινωνικό δίκτυο των γονέων αποτελούν τις πιο σημαντικές πηγές πληροφοριών για την ανατροφή των παιδιών τους. Ωστόσο υπάρχουν πολιτισμικές διαφορές που επηρεάζουν τη γνώση και τα πρότυπα ανατροφής. Επιπλέον, οι κοινωνικό-πολιτισμικές επιρροές φαίνονται να διαμορφώνουν τη γνώση των γονέων για τα αναπτυξιακά ορόσημα πιο δυναμικά από τις άμεσες εμπειρίες παρατήρησης (MacPhee, 1983).

3.2 Γονεικοί παράγοντες που επηρεάζουν την γνώση των γονέων για τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα

3.2.1 Εισόδημα

Η γνώση των γονέων για την ανάπτυξη των παιδιών ποικίλλει σημαντικά στους κοινωνικοοικονομικά μειονεκτούντες πληθυσμούς (Leung & Suskind, 2019). Τα παιδιά που αναπτύσσονται σε μια οικογένεια με χαμηλό οικογενειακό εισόδημα υστερούν στις γλωσσικές δεξιότητες και αναπτύσσουν λεξιλόγιο με βραδύτερους ρυθμούς σε σχέση με τους συνομηλίκους τους που αναπτύσσονται σε πιο ευνοημένο οικονομικά οικογενειακό περιβάλλον (Tamis-LeMonda & Rodriguez, 2009)

3.2.2 Μορφωτικό επίπεδο

Οι πιο μορφωμένοι οι γονείς κατανοούν καλύτερα την πρόωμη γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη (Leung & Suskind, 2019). Οι έρευνες σε αυτόν τον τομέα υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση και οι γνώσεις των μητέρων συσχετίζονται σημαντικά με την δεξιότητα ανατροφής των παιδιών. Έτσι, μητέρες με καλύτερο μορφωτικό επίπεδο τείνουν να έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο σωστής ανατροφής των παιδιών (Leung & Suskind, 2019). Επίσης, έχει διαπιστωθεί ότι οι μητέρες που έχουν καλύτερη γνώση τα αναπτυξιακά ορόσημα των παιδιών παρατηρούν με πιο μεγάλη προσοχή τα παιδιά τους και ανταποκρίνονται με μεγαλύτερη ευαισθησία στα αιτήματά τους, ενώ είναι πιο πιθανό να ξέρουν πότε να εισαγάγουν νέες εμπειρίες στην διαδικασία αλληλεπίδρασης με τα παιδιά τους, όπως η ανάγνωση και η αφήγηση ιστοριών (Zand, et al., 2015). Επιπρόσθετα, οι μητέρες που έχουν καλύτερη γνώση των αναπτυξιακών οροσήμων δίνουν πιο θετική ανατροφοδότηση στα ίδια, αλλά και παρέχουν πιο θετικές περιγραφές των παιδιών τους στον κοινωνικό τους περίγυρο (Bornstein et al., 2010). Οι καλύτερα ενημερωμένοι γονείς ενδέχεται να αναγνωρίσουν νωρίτερα και να

προβούν πιο αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προβλημάτων του παιδιού τους. Πράγμα πολύ σημαντικό καθώς η έγκαιρη παρέμβαση είναι καίριας σημασίας για την αντιμετώπιση των μακροπρόθεσμων ανεπιθύμητων αρνητικών συμπεριφορών των παιδιών (Bornstein et al., 2010).

3.2.3 Φύλο

Λίγα είναι γνωστά για το αν οι μητέρες των αγοριών ή των κοριτσιών γνωρίζουν περισσότερα για την παιδική ηλικία και την ανάπτυξη των παιδιών τους (Bornstein et al., 2010). Τα αποτελέσματα της έρευνας των Bornstein et al. (2010) υποστηρίζουν ότι οι μητέρες αγοριών ηλικίας 11 μηνών έτειναν να υπερεκτιμούν πόσο καλά τα παιδιά τους μπορούσαν να μπουσουλήσουν σε κατηφορική επιφάνεια, ενώ οι μητέρες κοριτσιών 11 μηνών έτειναν να υποτιμούν πόσο καλά τα πήγαν τα παιδιά τους (Bornstein et al., 2010). Ομοίως, σύμφωνα με την ίδια έρευνα τα κορίτσια με γλωσσικές καθυστερήσεις είναι 60% πιο πιθανό να παραπεμφθούν για αξιολόγηση από τα αγόρια με τις ίδιες καθυστερήσεις (Bornstein et al., 2010).

3.2.4 Γέννηση παιδιού

Μερικές έρευνες που συγκρίνουν τους γονείς που έχουν ένα παιδί με αυτούς που έχουν περισσότερα αναφέρουν ότι ούτε ο αριθμός των παιδιών, αλλά ούτε η σειρά γέννησης του παιδιού είναι αυστηρά συνδεδεμένη με τις γονεϊκές γνώσεις γύρω από την βρεφική και την νηπιακή ανάπτυξη (Bornstein et al., 2010). Τα πρωτότοκα παιδιά ανατρέφονται συνήθως από λιγότερο έμπειρους γονείς, ενώ τα παιδιά που έχουν ήδη αδέρφια έχουν πιο έμπειρους γονείς (Bornstein et al., 2010). Άλλες έρευνες υποστηρίζουν ότι τα πρωτότοκα παιδιά έχουν κατά μέσο όρο ελαφρώς πιο πλούσιο λεξιλόγιο σε σχέση από τους συνομηλίκους τους που δεν είναι πρωτότοκοι. Επιπλέον, φαίνεται ότι οι μητέρες διαφέρουν στη χρήση της γλώσσα,

την αφοσίωση και την ανταπόκριση προς τα παιδιά τους ανάλογα με την σειρά γέννησης, με πιο ευνοούμενα τα πρωτότοκα (Tamis-LeMonda, & Rodriguez, 2009)

3.2.5 Μέλος με αναπτυξιακές δυσκολίες

Σύμφωνα με τους Bornstein et al., (2010) φαίνεται πως οι γνώσεις των μητέρων, με πρόωρα μωρά, για την προωρότητα επηρεάζουν την ποιότητα και την δομή του περιβάλλοντος στο οποίο αυτά αναπτύσσονται. Η επιρροή αυτή παρατηρείται τόσο στην γνωστική ανάπτυξη του παιδιού όσο και στην συμπεριφορική. Οι Dichtelmiller και συνάδελφοι (1992) στην μελέτη τους με βρέφη με ιδιαίτερα χαμηλό βάρος γέννησης, βρήκαν ότι η μητρική γνώση για τα αναπτυξιακά ορόσημα ήταν υπεύθυνη για το 13-15% της διακύμανσης των αναπτυξιακών σκορ των βρεφών στους 8 μήνες. Επίσης, διαπίστωσαν ότι τα βρέφη των οποίων οι μητέρες είχαν γνώση για τα αναπτυξιακά ορόσημα πάνω από το μέσο όρο, σκόραραν στις αναπτυξιακές δοκιμασίες τουλάχιστον μια τυπική απόκλιση υψηλότερα από τα βρέφη των οποίων οι μητέρες είχαν μέτρια ή φτωχή γνώση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΘΟΔΟΣ

4.1 Συμμετέχοντες

Η παρούσα περιγραφική έρευνα εξετάζει τις γνώσεις των Ελληνίδων μητέρων μόνιμων κατοίκων εσωτερικού για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα και για τις θετικές στρατηγικές ανάπτυξης του λόγου στην προσχολική ηλικία. Η συμμετοχή στην μελέτη ήταν αποκλειστικά εθελοντική και η έρευνα διεξάχθηκε ανώνυμα. Οι συμμετέχουσες ενημερώθηκαν μέσω του διαδικτύου για την εν λόγω έρευνα, καθώς και για τον σκοπό και τα οφέλη αυτής. Στην μελέτη συμμετείχαν μητέρες, από τους νομούς Αττικής, Θεσσαλονίκης, Μαγνησίας, Φωκίδας και Δωδεκανήσων.

4.2 Περιγραφή ερευνητικού εργαλείου και δομή

Για την δημιουργία του ερευνητικού εργαλείου πραγματοποιήθηκε ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο διακριτά μέρη. Η πρώτη ενότητα αφορά τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων μητέρων και της οικογένειας όπως τα έτη εκπαίδευσης των γονέων, η ηλικία των γονέων, το ετήσιο εισόδημα της οικογένειας, η μητρική γλώσσα κάθε γονέα, ο αριθμός των παιδιών της οικογένειας, η ύπαρξη ή όχι μέλους της οικογένειας με αναπτυξιακή ή ψυχική διαταραχή. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει 29 ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες είναι πολιτισμικά και κοινωνικά κατάλληλες για την ελληνική κοινωνία. Οι ερωτήσεις 1 έως 8, 10 έως 22, 24 και 28 αξιολογούν την γνώση γύρω από τα γλωσσικά αναπτυξιακά ορόσημα της προσχολικής ηλικίας, ενώ οι ερωτήσεις 9, 23, 25, 26, 27 και 29 αξιολογούν τις γνώσεις γύρω από θετικές ή αρνητικές στρατηγικές που συμβάλουν ή αποθαρρύνουν την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Οι πιθανές απαντήσεις σε κάθε ερώτηση ήταν το «Συμφωνώ», «Διαφωνώ» ή «Δεν ξέρω». Καθώς η κλίμακα αξιολογεί την γνώση των μητέρων βαθμολογείται θετικά με μία μονάδα κάθε σωστή απάντηση, ενώ οποιαδήποτε

άλλη απάντηση λαμβάνει μηδέν βαθμούς. Ο μέγιστος βαθμός που μπορεί να λάβει μια συμμετέχουσα στο παρόν ερωτηματολόγιο είναι το 29, ενώ ο ελάχιστος το μηδέν.

Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε μέσω της πλατφόρμας Google Forms. Πριν την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, οι συμμετέχουσες ενημερώνονταν για τον σκοπό και τα οφέλη της έρευνας και επέλεξαν την απάντηση «Συναινώ» για να προχωρήσουν περαιτέρω στην συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Η συμπλήρωση για κάθε ερώτηση ήταν υποχρεωτική και η μη συμπλήρωση κάποιου κενού δεν επέτρεπε την υποβολή του ερωτηματολογίου.

4.3 Διαδικασία έρευνας

Πριν την διεξαγωγή της έρευνας το ερευνητικό πρωτόκολλο της μελέτης και το ερωτηματολόγιο έλαβαν ερευνητική άδεια από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά με την τεχνική του snowball για χρονικό διάστημα ενός μήνα. Αναλυτικότερα, το ερωτηματολόγιο αναρτήθηκε στο διαδίκτυο σε διάφορες κλειστές ομάδες μέσω της πλατφόρμας του Facebook και του Viber. Επιπλέον, προωθήθηκε ηλεκτρονικά μέσω email ή στάθηκε με προσωπικό μήνυμα μέσω του messenger σε προσωπικές επαφές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Αποτελέσματα

5.1 Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

Συμμετέχουσες της μελέτης αποτέλεσαν 207 μητέρες. Η ηλικιακή ομάδα των μητέρων που συμμετείχαν στην έρευνα ποικίλει, αλλά το μεγαλύτερο ποσοστό, 52,2%, ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 35-44 ετών και 28,5% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 45-54 ετών. Από το συνολικό δείγμα (207 μητέρες) είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν υπήρξαν ανήλικες μητέρες, ούτε μητέρες που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 18-24 ετών. Οι 196 (94,7%) από τις 207 μητέρες που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο έχουν ως μητρική γλώσσα την Ελληνική, ενώ μόνο τρεις μητέρες δήλωσαν δίγλωσσες. Επίσης, στην συντριπτική των περιπτώσεων (93,2%) η επικρατούσα γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι ήταν τα Ελληνικά. Όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο των μητέρων, η επικρατέστερη απάντηση ήταν αυτή του «βασικού πτυχίου» με ποσοστό 42,5% και αμέσως επόμενη απάντηση αυτή του «μεταπτυχιακού» με ποσοστό 24,2%. Μόνο, ποσοστό 0,5% συγκέντρωσε η απάντηση «απόφοιτη δημοτικού». Όσον αφορά την επαγγελματική απασχόληση, το 34,8% των μητέρων που συμμετείχαν στην έρευνα είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι και το 19,8% είναι εκπαιδευτικοί. Τέλος, το 85,0% των μητέρων δηλώνουν έγγαμες, ενώ από 0,5% συγκέντρωσαν οι απαντήσεις «χήρα», «σε σταθερή σχέση» και «σε μη σταθερή σχέση».

Όσον αφορά την σύσταση των οικογενειών, το 56,5% των μητέρων που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν 2 παιδιά, ενώ μόλις το 1,4% των μητέρων έχουν 4 παιδιά και άνω. Το 93,2% των μητέρων απάντησαν πως δεν έχουν κάποιο μέλος της οικογένειας με σοβαρή ασθένεια ή αναπηρία. Επιπρόσθετα, στην ερώτηση για το αν κάποιο από τα παιδιά της οικογένειας έχει λάβει διάγνωση για αναπτυξιακές δυσκολίες το 81,2% απάντησε «όχι», το

17,4% απάντησε «ναι» και μόνο το 1,5% απάντησε ακριβώς με συγκεκριμένη διάγνωση (0,5% αρθρωτική διαταραχή, 0,5% διαταραχή στην έκφραση του λόγου, 0,5% καθυστέρηση λόγου). Η επικρατέστερη απάντηση για το μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα είναι «10.000-20.000 ευρώ» με ποσοστό 33,3% και η αμέσως επόμενη είναι «20.001-30.000 ευρώ» με ποσοστό 31,4%. Μόνο, το 9,7% των συμμετεχόντων δήλωσε μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα κάτω των 10.000 ευρώ και το 2,4% δήλωσε μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα πάνω από 50.000 ευρώ. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

	Αριθμός μητέρων	%
Ηλικία		
25-34 ετών	24	11,6%
35-44 ετών	108	52,2%
45-54 ετών	59	28,5%
55-64	14	6,8%
>65	2	1,0%
Μητρική γλώσσα		
Ελληνική	196	94,7%
Δίγλωσση	3	1,5%
Άλλη	8	4,0%
Εκπαιδευτικό Επίπεδο		
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	1	0,5%
Απόφοιτη Γυμνασίου	2	1,0%
Απόφοιτη Λυκείου	27	13,0%
Απόφοιτη ΙΕΚ ή Τεχνικής σχολής	36	17,4%
Βασικό πτυχίο	88	42,5%
Μεταπτυχιακό ή/και Διδακτορικό δίπλωμα	53	25,6%
Επάγγελμα		
Ιδιωτική υπάλληλος	72	34,8%
Δημόσια υπάλληλος	29	14,0%
Ελεύθερη επαγγελματίας	27	13,0%
Εκπαιδευτικός	41	19,8%
Επαγγέλματα υγείας (ιατρός, νοσηλεύτρια, φυσικοθεραπεύτρια, κ.α.)	10	4,8%
Οικοκυρικά	17	8,2%
Άνεργη	11	5,3%
Οικογενειακή κατάσταση μητέρας		
Έγγαμη	184	88,8%
Διαζευγμένη	18	8,7%

Ανύπαντρη μητέρα	2	1,0%
Σε σταθερή σχέση	1	0,5%
Σε μη σταθερή σχέση	1	0,5%
Χήρα	1	0,5%
Γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι		
Ελληνικά	193	93,2%
Ελληνικά και άλλη	12	5,8%
Άλλη	2	1,0%
Αριθμός τέκνων της οικογένειας		
1	58	28,0%
2	117	56,5%
3	21	10,1%
4	8	3,9%
5 και άνω	3	1,4%
Ύπαρξη μέλους της οικογένειας με αναπηρία		
Ναι	14	6,8%
Όχι	193	93,2%
Διάγνωση παιδιού με αναπτυξιακές δυσκολίες		
Ναι	39	18,6%
Όχι	168	81,2%
Μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα		
<10.000 ευρώ	20	9,7%
10.001-20.000 ευρώ	69	33,3%
20.001-30.000 ευρώ	65	31,4%
30.001-40.000 ευρώ	35	16,9%
40.001-50.000 ευρώ	13	6,3%
>50.001 ευρώ	5	2,4%

5.2 Γνώση για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα της προσχολικής ηλικίας

Ερώτηση 1

Η μη έναρξη του μπαμπαλίσματος πριν από τους 4 μήνες αποτελεί με βάση τους αναπτυξιολόγους σημαντική αιτία ανησυχίας, καθώς μπορεί να υποδηλώνει κάποιο έλλειμμα στην ακοή ή κάποια αναπτυξιακή διαταραχή. Μόνο ένα πολύ χαμηλό ποσοστό των μητέρων 23,7% (49 απαντήσεις) απάντησε σωστά στην συγκεκριμένη ερώτηση, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων 76,4% απάντησε λανθασμένα ή δήλωσε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 2

Το υψηλό ποσοστό των 87,0% των μητέρων γνώριζε πως τα βρέφη πρέπει να έχουν αρχίσει να δείχνουν μέχρι την ηλικία των 18 μηνών, ενώ 20 συμμετέχουσες (9,7%) διαφώνησαν και 7 (3,4%) δήλωσαν πως δεν γνωρίζουν.

Ερώτηση 3

Η πλειοψηφία των μητέρων, το 86,5% γνώριζε ότι τα βρέφη θα πρέπει να κατανοούν απλές λέξεις ως την ηλικία των 7-12 μηνών. 17 (8,2%) μητέρες διαφώνησαν και 11 (5,3%) δήλωσαν ότι δεν ήξεραν την απάντηση.

Ερώτηση 4

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων, 89,4%, φαίνεται πως γνώριζε ότι τα βρέφη θα πρέπει να γυρίζουν το κεφάλι για να εντοπίσουν μια ηχητική πηγή και να αντιδράσουν στο άκουσμα ήχων ως την ηλικία των 0-4 μηνών. Μόλις το 3,9% διαφώνησε και το 6,8% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 5

Μεγάλο ποσοστό, 84,1%, των μητέρων γνώριζε ότι τα βρέφη θα πρέπει να έχουν ξεκινήσει να ανταποκρίνονται με χαμόγελο όταν τους χαμογελούν ως την ηλικία των 6 μηνών. Το 9,7% των συμμετεχόντων διαφώνησαν και το 6,3% δήλωσαν ότι δεν γνωρίζουν αν αυτό είναι σωστό.

Ερώτηση 6

Το 72,5% των μητέρων (150) συμφώνησε ότι τα βρέφη παράγουν τις πρώτες λέξεις ως την ηλικία των 12 μηνών. Ένα σημαντικό ποσοστό όμως (24,1%) διαφώνησε και 7 μητέρες απάντησαν πως δεν γνώριζαν.

Ερώτηση 7

Το 87,4% των μητέρων γνώριζε ότι τα παιδιά συχνά συνεχίζουν να κατονομάζουν λανθασμένα μια καινούρια λέξη για λίγο καιρό, ακόμα κι αν τα διορθώσουν. Το 6,8% των μητέρων διαφώνησε και το 5,8% απάντησε πως δεν γνωρίζει

Ερώτηση 8

Η πλειοψηφία των μητέρων, 87,4%, απάντησε πως διαφωνεί με την πρόταση «Τα νήπια κατανοούν μόνο τις λέξεις που παράγουν» και έπραξε σωστά. Μόνο 7 μητέρες από τις 210 απάντησαν πως συμφωνούν και 19 πως δεν γνωρίζουν.

Ερώτηση 10

Οι μητέρες φάνηκε ότι αμφιταλαντέφτηκαν με την πρόταση «Ένα τυπικά αναπτυσσόμενο τετράχρονο παιδί μπορεί να γράψει το όνομά του» καθώς το 49,3% (102 μητέρες) συμφώνησε και απάντησε λάθος, ενώ το 42,0% (87 μητέρες) διαφώνησε και απάντησε σωστά και τέλος το 8,7% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 11

Το μεγάλο ποσοστό των 91,3% των μητέρων γνώριζαν ότι η αντίληψη του χρόνου σε ένα νήπιο 2-3 ετών διαφέρει από αυτή του ενήλικα και απάντησαν «συμφωνώ». Μόνο 8 μητέρες διαφώνησαν με την συγκεκριμένη πρόταση και 10 απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν την απάντηση.

Ερώτηση 12

Το σημαντικό ποσοστό των 36,7% των μητέρων απάντησαν ότι συμφωνούν με την πρόταση «Τα παιδιά μαθαίνουν μόνο τις φράσεις και τις προτάσεις που έχουν ακούσει τους ενήλικες να χρησιμοποιούν» και έκαναν λάθος. 107 μητέρες διαφώνησαν και απάντησαν σωστά, ενώ άλλες 23 μητέρες απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν.

Ερώτηση 13

Το ποσοστό των 44,4% των μητέρων γνώριζε ότι τα βρέφη 6 μηνών καταλαβαίνουν τι σημαίνει το «όχι» και απάντησε σωστά, ενώ το 44,3% απάντησε λάθος. Το 10,6% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 14

Το 62,3% των μητέρων απάντησε πως διαφωνεί με την πρόταση «Τα τρίχρονα νήπια μπορούν να ξεχωρίσουν το δεξί από το αριστερό» και έπραξε σωστά. Ένα υψηλό ποσοστό όμως (37,7%) απάντησε λανθασμένα, καθώς το 24,2% των μητέρων απάντησε πως συμφωνεί και έκανε λάθος και 13,5% των μητέρων απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 15

Το σεβαστό ποσοστό των 73,4% μητέρων απάντησε πως διαφωνεί με την πρόταση «Τα βρέφη παράγουν τις πρώτες τους πραγματικές λέξεις σε ηλικία περίπου 6 μηνών» και έπραξε σωστά. Το 15,9% συμφώνησε με την πρόταση και το 10,6% απάντησε πως δεν γνώριζε.

Ερώτηση 16

Το 79,2% των μητέρων απάντησε πως διαφωνεί με την πρόταση «Τα δίχρονα νήπια μπορούν να αιτιολογήσουν τις πράξεις τους όπως οι ενήλικες» και έπραξε σωστά. Το 12,6% συμφώνησε και απάντησε λανθασμένα και το 8,2% των μητέρων απάντησε πως δεν γνώριζε.

Ερώτηση 17

Ένα σεβαστό ποσοστό των 35,7% των μητέρων συμφώνησε με την πρόταση «Τα τρίχρονα νήπια ζητούν συνήθως συγγνώμη όταν κάνουν κάποιο λάθος» και έσφαλε. Το 56,5% των μητέρων απάντησε πως διαφωνεί με την πρόταση και μόνο το 7,7% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 18

Μόνο οι 80 μητέρες (38,6%) από τις 207 φαίνεται πως γνώριζαν ότι τα παιδιά στην ηλικία των 5 ετών δεν μπορούν να διαβάσουν 4 ή παραπάνω λέξεις. 98 μητέρες (47,3%) πίστευαν ότι τα παιδιά μπορούν και 29 μητέρες (14,0%) απάντησαν πως δεν γνωρίζουν.

Ερώτηση 19

Διχασμένες φάνηκαν οι μητέρες με την ορθότητα της πρότασης «Τα περισσότερα παιδιά στην ηλικία των 6 ετών μπορούν να γράψουν μια πρόταση όταν τους ζητάτε», καθώς οι 100 (48,3%) συμφώνησαν και έπραξαν σωστά, ενώ οι 88 (42,5%) διαφώνησαν. Οι υπόλοιπες 19 (9,2%) απάντησαν πως δεν γνωρίζουν.

Ερώτηση 20

Ένα υψηλό ποσοστό των 86,0% των μητέρων γνώριζε πως στην ηλικία περίπου των 2 ετών τα νήπια πρέπει να παράγουν προτάσεις με δύο λέξεις. Το 8,2% απάντησε πως διαφωνεί και το υπόλοιπο 5,8% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 21

Το σημαντικό ποσοστό των 83,6% των μητέρων γνώριζε ότι οι γονείς πρέπει να ανησυχούν όταν ένα παιδί δεν ανταποκρίνεται στο όνομα του. Ένα μεγάλο ποσοστό όμως της τάξης του

16,4% δεν γνώριζαν ότι αποτελεί ένδειξη επικοινωνιακής διαταραχής η αδυναμία ανταπόκρισης. Συγκεκριμένα, το 10,1% διαφώνησε με την συγκεκριμένη άποψη και έκανε λάθος, ενώ το 6.3% απάντησε ότι δεν γνώριζε.

Ερώτηση 22

Ένα πολύ μικρό ποσοστό (38,6%) των μητέρων γνώριζε ότι στην ηλικία των 5 ετών τα παιδιά πρέπει να χρησιμοποιούν τον πληθυντικό αριθμό και όλους τους ρηματικούς χρόνους (ενεστωτικούς, μελλοντικούς, παρελθοντικούς) σωστά. Το 48,8% διαφώνησε και έπραξε λάθος, ενώ το 12,6% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 24

Η πλειοψηφία των μητέρων (73,9%) γνώριζε ότι στην ηλικία των τριών ετών τα νήπια πρέπει να εκτελούν διπλές εντολές όπως «Φέρε τα παπούτσια και το μπουφάν σου». Ένα σημαντικό ποσοστό όμως (26,1%) δεν γνώριζε την σωστή απάντηση, καθώς το 19,8% των συμμετεχόντων διαφώνησε με την πρόταση και το 6,3% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 28

Το σημαντικό ποσοστό του 41,1% των μητέρων διαφώνησε με την πρόταση «Το παιδί έχει κοινή προσοχή με την μητέρα σε ένα αντικείμενο ή σε μια δραστηριότητα από το 1^ο έτος» και έκανε λάθος. Το 39,6% συμφώνησε και έπραξε σωστά, ενώ το 19,3% των μητέρων απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Πίνακας 2. Γνώση των μητέρων για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα

<i>Ερώτηση</i>	<i>Αριθμός συμμετεχόντων που απάντησαν σωστά</i>		<i>Αριθμός συμμετεχόντων που απάντησαν λάθος</i>	
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
1. Αν ένα μωρό δεν ξεκινήσει να μπαμπαλίζει ως 4 μηνών είναι αιτία ανησυχίας;	49	23,7%	158	76,3%
2. Τα νήπια θα πρέπει να έχουν ξεκινήσει να δείχνουν τι θέλουν ως την ηλικία των 18 μηνών;	180	87,0%	27	13,0%
3. Τα βρέφη θα πρέπει να κατανοούν απλές λέξεις ως την ηλικία των 7-12 μηνών.	179	86,5%	28	13,5%
4. Τα βρέφη θα πρέπει να γυρίζουν το κεφάλι για να εντοπίσουν μια ηχητική πηγή και να αντιδράσουν στο άκουσμα ήχων ως την ηλικία των 0-4 μηνών.	185	89,4%	22	10,6%
5. Τα βρέφη θα πρέπει να έχουν ξεκινήσει να ανταποκρίνονται με χαμόγελο όταν τους χαμογελούν ως την ηλικία των 6 μηνών.	174	84,1%	33	15,9%
6. Τα βρέφη παράγουν τις πρώτες λέξεις ως την ηλικία των 12 μηνών.	150	72,5%	57	27,5%
7. Τα παιδιά συχνά συνεχίζουν να κατονομάζουν λανθασμένα μια καινούρια λέξη για λίγο καιρό, ακόμα κι αν τα διορθώσουν.	181	87,4%	26	12,6%
8. Τα νήπια κατανοούν μόνο τις λέξεις που παράγουν.	181	87,4%	26	12,6%
10. Ένα τυπικά αναπτυσσόμενο τετράχρονο παιδί μπορεί να γράψει το όνομα του.	87	42,0%	120	58,0%
11. Η αντίληψη του χρόνου σε ένα νήπιο 2-3 ετών διαφέρει από αυτή του ενήλικα.	189	91,3%	18	8,7%
12. Τα παιδιά μαθαίνουν μόνο τις φράσεις και τις προτάσεις που έχουν ακούσει τους ενήλικες να χρησιμοποιούν.	107	51,7%	100	48,4%

13. Τα βρέφη 6 μηνών καταλαβαίνουν τι σημαίνει το «όχι».	93	44,9%	114	55,1%
14. Τα τρίχρονα νήπια μπορούν να ξεχωρίσουν το δεξί από το αριστερό.	129	62,3%	78	37,7%
15. Τα βρέφη παράγουν τις πρώτες τους πραγματικές λέξεις σε ηλικία περίπου 6 μηνών.	152	73,4%	55	26,6%
16. Τα δίχρονα νήπια μπορούν να αιτιολογήσουν τις πράξεις τους όπως οι ενήλικες.	164	79,2%	43	20,8%
17. Τα τρίχρονα νήπια ζητούν συνήθως συγγνώμη όταν κάνουν κάποιο λάθος.	117	56,5%	90	43,5%
18. Τα παιδιά στην ηλικία των 5 ετών μπορούν να διαβάσουν 4 ή παραπάνω λέξεις.	80	38,6%	127	61,4%
19. Τα περισσότερα παιδιά στην ηλικία των 6 ετών μπορούν να γράψουν μια πρόταση όταν τους ζητάτε.	100	48,3%	107	51,7%
20. Στην ηλικία περίπου των 2 ετών τα νήπια πρέπει να παράγουν προτάσεις με δύο λέξεις.	178	86,0%	29	14,0%
21. Οι γονείς πρέπει να ανησυχούν όταν ένα παιδί δεν ανταποκρίνεται στο όνομα του.	173	83,6%	34	16,4%
22. Στην ηλικία των 5 ετών τα παιδιά πρέπει να χρησιμοποιούν τον πληθυντικό αριθμό και όλους τους ρηματικούς χρόνους (ενεστωτικούς, μελλοντικούς, παρελθοντικούς) σωστά.	80	38,6%	127	61,4%
24. Στην ηλικία των τριών ετών τα νήπια πρέπει να κατανοούν και να εκτελούν διπλές εντολές όπως «Φέρε τα παπούτσια και το μπουφάν σου».	153	73,9%	54	26,1%
28. Το παιδί έχει κοινή προσοχή με την μητέρα σε ένα αντικείμενο ή σε μια δραστηριότητα από το 1 ^ο έτος.	82	39,6%	125	60,4%
ΣΥΝΟΛΟ	137,5	66,43%	69,48	33,57%

5.3 Γνώση για θετικές και αρνητικές στρατηγικές ανάπτυξης του λόγου

Ερώτηση 9

Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετέχοντων σε ποσοστό 95,7 % γνώριζε πως το να μιλάς και να αλληλεπιδράς λεκτικά με το βρέφος ή το νήπιο συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξη της σκέψης και του λόγου του. Παραδόξως 4 συμμετέχουσες απάντησαν πως δεν θεωρούν πως η λεκτική αλληλεπίδραση με το βρέφος συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξη του λόγου και της σκέψης του και άλλες 5 δήλωσαν πως δεν γνωρίζουν.

Ερώτηση 23

Το μεγάλο ποσοστό του 84,5% των μητέρων δεν συμφώνησαν με την πρόταση «Τα νήπια μπορούν να μάθουν καλύτερα την γλώσσα παρακολουθώντας εκπαιδευτικές εκπομπές στην τηλεόραση παρά από την ανάγνωση βιβλίων από τους γονείς» και έπραξαν σωστά. Όμως ένα σημαντικό ποσοστό (12,6%) συμφώνησε και το 2,9% απάντησε ότι δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 25

Το σεβαστό ποσοστό των 77,3% των μητέρων διαφώνησαν με την πρόταση «Τα νήπια 0-2 ετών μπορούν να μάθουν τον ίδιο αριθμό λέξεων από την εκπαιδευτική τηλεόραση όσες και από τους γονείς τους» και έπραξαν σωστά. Το 13,5% συμφώνησαν με την πρόταση και το 9,2% απάντησαν πως δεν γνωρίζει

Ερώτηση 26

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων (86,0%) διαφώνησε με την πρόταση «Το να αφήνεις την τηλεόραση ανοιχτή, είναι ένας καλός τρόπος ώστε να δίνεις την ευκαιρία σε βρέφη 0-2

ετών να μάθουν καινούργιες λέξεις» και είχε δίκιο. Το 9,2% συμφώνησε με την πρόταση, ενώ το 4,8% των μητέρων απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 27

Το 70,5% των μητέρων δεν συμφώνησε με την πρόταση «Το να απαντάς μόνο όταν ένα νήπιο χρησιμοποιεί λέξεις και όχι όταν δείχνει, είναι ένας καλός τρόπος για να μάθει το νήπιο να μιλάει» και έπραξε σωστά. Ένα υψηλό ποσοστό της τάξης του 29,5 % απάντησε λάθος, καθώς το 20,3% συμφώνησε και το 9,2% απάντησε πως δεν γνωρίζει.

Ερώτηση 29

Οι συμμετέχουσες φάνηκαν να διχάζονται στην ερώτηση 29, καθώς το 56,5% των μητέρων διαφώνησαν με την πρόταση «Τα νήπια μαθαίνουν περισσότερο όταν τους λες ακριβώς τι να κάνουν, παρά όταν τους δίνεις επιλογές» και έπραξαν σωστά, ενώ το 43,5% των μητέρων απάντησε λάθος. Αναλυτικότερα, το 34,4% των μητέρων συμφώνησαν με την πρόταση και έσφαλαν, ενώ το 9,1% απάντησαν πως δεν γνωρίζουν.

Πίνακας 3. Γνώση για τις θετικές και αρνητικές στρατηγικές ανάπτυξης του λόγου

Ερώτηση	Αριθμός συμμετεχόντων που απάντησαν σωστά		Αριθμός συμμετεχόντων που απάντησαν λάθος	
	n	%	n	%
9. Το να μιλάς στο παιδί για τα πράγματα που κάνει το βοηθά να αναπτύξει την σκέψη και τον λόγο του.	198	95,7%	9	4,3%
23. Τα νήπια μπορούν να μάθουν καλύτερα την γλώσσα παρακολουθώντας εκπαιδευτικές εκπομπές στην τηλεόραση παρά από την ανάγνωση βιβλίων από τους γονείς	175	84,5%	32	15,5%

25. Τα νήπια 0-2 ετών μπορούν να μάθουν το ίδιο αριθμό λέξεων από την εκπαιδευτική τηλεόραση όσες και από τους γονείς τους.	160	77,3%	47	22,7%
26. Το να αφήνεις την τηλεόραση ανοιχτή, είναι ένας καλός τρόπος ώστε να δίνεις την ευκαιρία σε βρέφη 0-2 ετών να μάθουν καινούργιες λέξεις.	178	86,0%	29	14,0%
27. Το να απαντάς μόνο όταν ένα νήπιο χρησιμοποιεί λέξεις και όχι όταν δείχνει, είναι ένας καλός τρόπος για να μάθει το νήπιο να μιλάει.	146	70,5%	61	29,5%
29. Τα νήπια μαθαίνουν περισσότερο όταν τους λες ακριβώς τι να κάνουν, παρά όταν τους δίνεις επιλογές.	117	56,5%	91	43,5%
ΣΥΝΟΛΟ	162,33	78,42%	44,83	21,58%

5.4 Σχέση δημογραφικών χαρακτηριστικών των φροντιστών με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

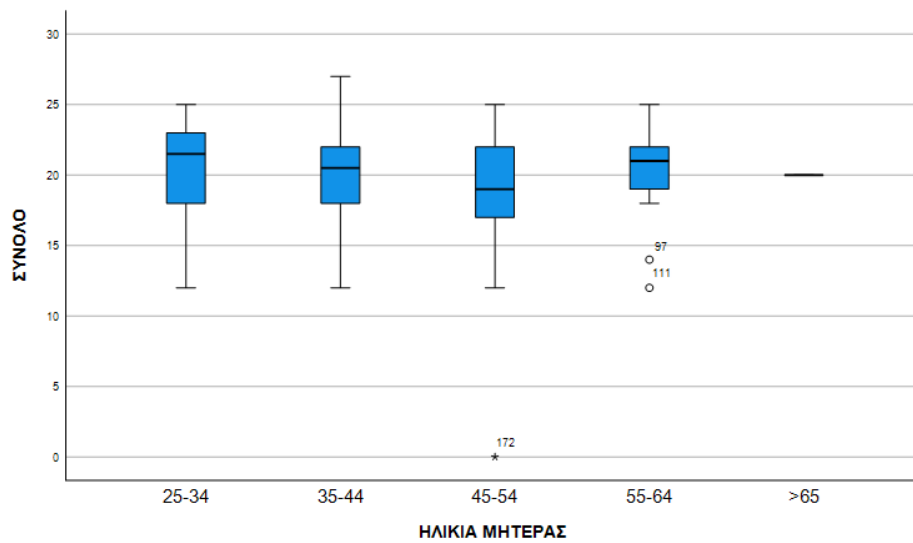
5.4.1 Σχέση της ηλικίας της μητέρας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

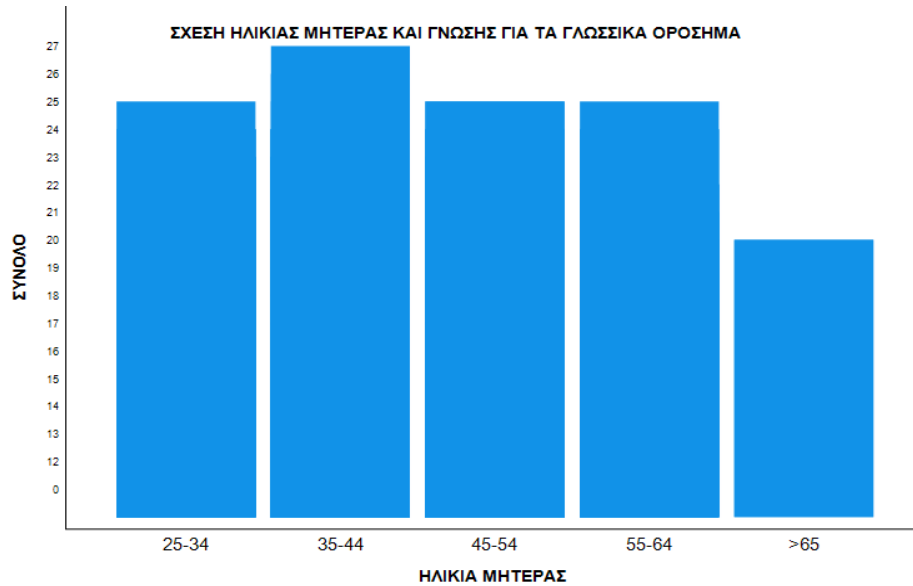
Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οι μητέρες στο ηλικιακό φάσμα 35-44 φαίνεται να είχαν καλύτερη γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αμέσως μετά ακολουθούν οι μητέρες στο ηλικιακό φάσμα 25-34, 45-54 και 55-64. Οι μητέρες στο ηλικιακό φάσμα των 65 και άνω φαίνεται πως έχουν την χαμηλότερη γνώση.

Πίνακας 4. Ηλικία μητέρας και γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

Ηλικιακή ομάδα	N	Mean	Median	SD	Min	Max
25-34 ετών	24	20,54	21,50	3,56	12	25
35-44 ετών	108	20,15	20,50	2,84	12	27

Ηλικιακή ομάδα	N	Mean	Median	SD	Min	Max
45-54 ετών	59	18,85	19,00	4,07	0	25
55-64 ετών	14	20,36	21,00	3,67	12	25
>65 ετών	2	20,00	20,00	0,00	20	20

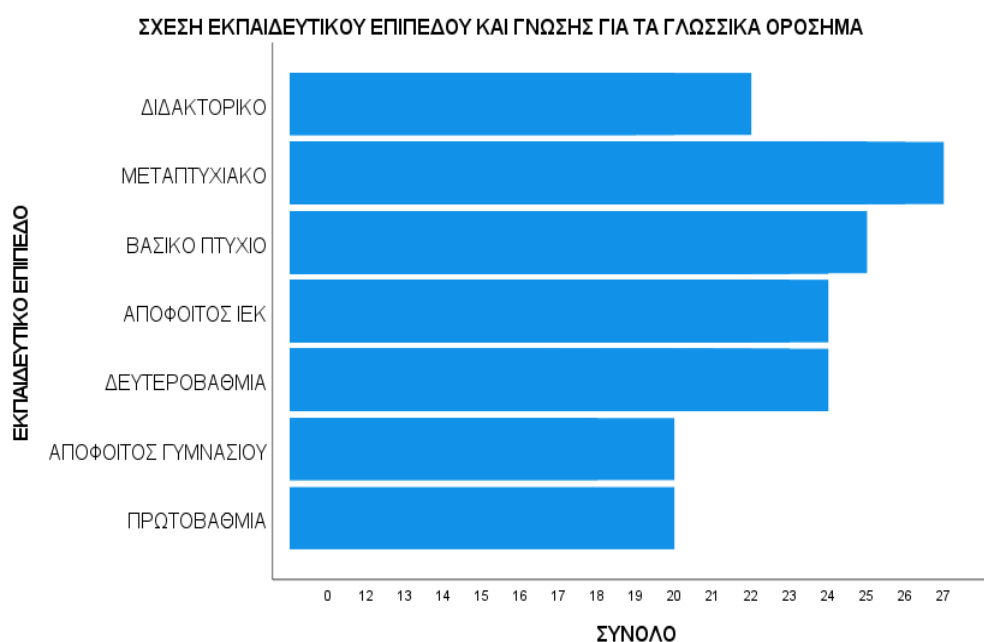
5.4.2 Σχέση του μορφωτικού επιπέδου της μητέρας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι καλύτερη γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας έχουν οι μητέρες με μορφωτικό επίπεδο «Μεταπτυχιακό». Μετά ακολουθούν αυτές με βασικό πτυχίο ή αποφοίτοι ΙΕΚ. Την χαμηλότερη γνώση εμφανίζουν οι απόφοιτη δημοτικού και οι απόφοιτοι γυμνασίου. Το δείγμα των μητέρων με μορφωτικό επίπεδο «διδασκτορικό», δεν μπορεί να συγκριθεί με τα υπόλοιπα καθώς είναι ελάχιστο (μόνο τρεις μητέρες).

Πίνακας 5. Εκπαιδευτικό επίπεδο και γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

Εκπαιδευτικό επίπεδο	n	Mean	Median	SD	Min	Max
Απόφοιτος Πρωτοβάθμιας	1	18,05	18,00	3,50	12	20
Απόφοιτος γυμνασίου	2	19,00	19,50	1,414	18	20
Απόφοιτος Δευτεροβάθμιας	27	18,52	18,00	3,620	12	24
Απόφοιτος ΙΕΚ	36	19,82	20,00	2,798	12	24

Εκπαιδευτικό επίπεδο	n	Mean	Median	SD	Min	Max
Βασικό Πτυχίο	88	19,77	21,00	3,725	0	25
Μεταπτυχιακό	50	20,64	21,00	3,029	12	27
Διδακτορικό	3	20,33	20,00	1,528	19	22

5.4.3 Σχέση της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας με την γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

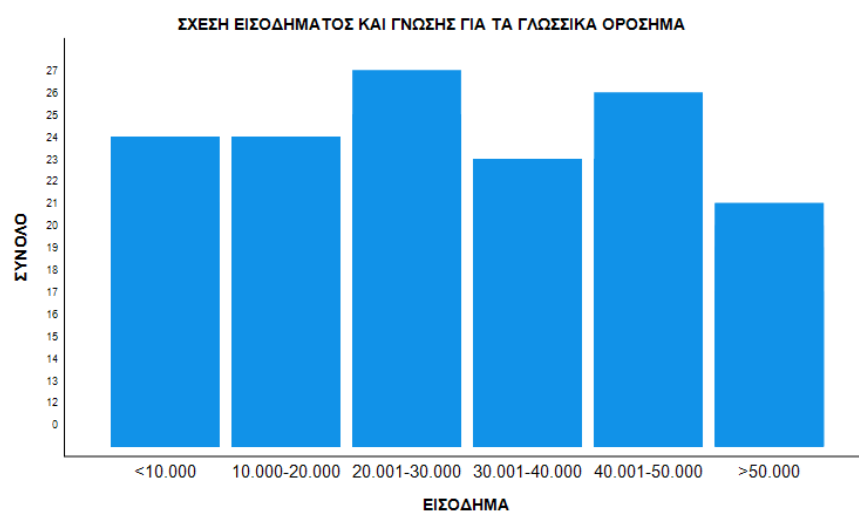
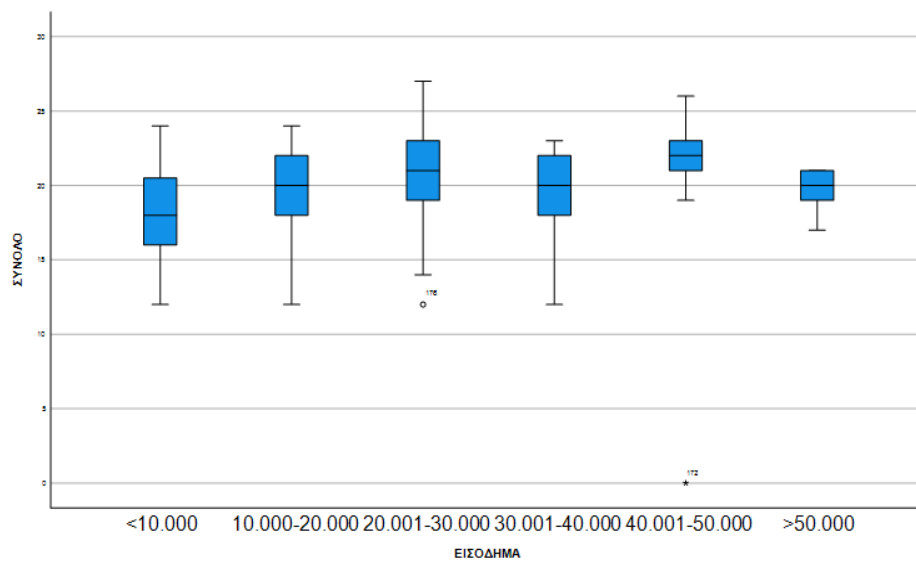
Την καλύτερη γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας την εμφάνισαν οι μητέρες με μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα 20.001-30.000 ευρώ. Μετά ακολουθούν αυτές με εισόδημα 40.001-50.000 ευρώ. Την χαμηλότερη γνώση φαίνεται πως έχουν οι μητέρες με μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα άνω των 50.000 ευρώ.

Πίνακας 6. Εισόδημα οικογένειας και γνώση για την γλωσσική ανάπτυξη

Εισόδημα	N	Mean	Median	SD	Min	Max
<10.000 ευρώ	20	18,05	18,00	3,50	12	24

Εισόδημα	N	Mean	Median	SD	Min	Max
10.001-20.000 ευρώ	68	19,63	20,00	2,89	12	24
20.001-30.000 ευρώ	65	19,99	21,00	3,14	12	27
30.001-40.000 ευρώ	36	19,33	20,00	3,02	12	23
40.001-50.000 ευρώ	13	20,46	22,0	6,35	0	26
>50.000 ευρώ	5	19,60	20,00	1,67	17	21

ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν μέτρια γνώση των μητέρων για τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα των παιδιών στην προσχολική ηλικία, καθώς και σημαντικές παρανοήσεις γύρω από τις στρατηγικές που μπορούν χρησιμοποιούν οι γονείς για να ενισχύσουν την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών τους. Τα αποτελέσματα αυτά συνάδουν με αυτά των Rikhy et al. (2010), που αποκάλυψαν κενά γνώσης σε γλωσσικά και γνωστικά αναπτυξιακά ορόσημα στις συμμετέχουσες που εξέτασαν, αλλά διαπίστωσαν πως παρά την αδυναμία τους να αναγνωρίζουν πότε επιτυγχάνονται τα αναπτυξιακά ορόσημα, οι μητέρες ήταν σε θέση να προσδιορίσουν στρατηγικές που ενισχύουν την διαπροσωπική επικοινωνία

και την γλωσσική ανάπτυξη. Αναλυτικότερα, κατά μέσο όρο 1 στις 3 μητέρες απαντούσε λανθασμένα στις ερωτήσεις που αφορούσαν τα αναπτυξιακά γλωσσικά ορόσημα. Χαμηλότερη βαθμολογία σωστών απαντήσεων συγκέντρωσαν οι ερωτήσεις 1, 10, 13,18, 22 και 28 όπου το ποσοστό λανθασμένων απαντήσεων κυμαινόταν από 55,1% ως 76,3%. Για παράδειγμα, μόνο το ¼ των μητέρων που συμμετείχαν στην έρευνα (23,7%) φαίνεται να γνώριζαν πως θα πρέπει να προβληματιστεί εάν το βρέφος δεν μπαμπαλίζει στους 4 μήνες γέννησης του (Ερώτηση 1), χαρακτηριστικό που μπορεί να προϊδεάζει για μια γλωσσική καθυστέρηση ή ακόμα και για πρόβλημα ακοής του βρέφους. Λιγότερες από τις μισές μητέρες που συμμετείχαν στην έρευνα (το 42,0%) γνώριζαν ότι ένα τυπικά αναπτυσσόμενο τετράχρονο παιδί δεν μπορεί να γράψει το όνομα του (Ερώτηση 10). Επιπλέον, λιγότερες από το 50% (το 38,6%) γνώριζαν ότι στην ηλικία των 5 ετών τα παιδιά πρέπει να χρησιμοποιούν τον πληθυντικό αριθμό και όλους τους ρηματικούς χρόνους (ενεστωτικούς, μελλοντικούς, παρελθοντικούς) σωστά (Ερώτηση 22).

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, καλύτερη γνώση έδειξαν οι μητέρες για τις θετικές και αρνητικές στρατηγικές που προάγουν ή επιδρούν αρνητικά αντίστοιχα στην γλωσσική ανάπτυξη (ποσοστό σωστών απαντήσεων 78,22 %). Σχεδόν όλες οι μητέρες (95,7%) γνώριζαν ότι το να μιλάς στο παιδί για τα πράγματα που κάνει το βοηθά να αναπτύξει την σκέψη και τον λόγο του. Χαμηλότερο ποσοστό σωστών απαντήσεων συγκέντρωσαν οι ερωτήσεις 27 και 28, οι οποίες αναφέρονται στον τρόπο αλληλεπίδρασης γονέα και παιδιού. Συγκεκριμένα, η ερώτηση 27 αναφέρεται στο αν οι γονείς πρέπει να απαντούν μόνο όταν ένα νήπιο χρησιμοποιεί λέξεις και όχι όταν δείχνει και η ερώτηση 28 αναφέρεται στο αν το παιδί έχει κοινή προσοχή με την μητέρα σε ένα αντικείμενο ή σε μια δραστηριότητα από το 1^ο έτος Όπως φαίνεται και από την έρευνα των Rikhy et al. (2010), που αναφέρουν ότι παρά την αδυναμία των γονέων να αναγνωρίζουν πότε επιτυγχάνονται τα τυπικά αναπτυξιακά ορόσημα, αυτοί είναι σε θέση να προσδιορίσουν ορισμένες στρατηγικές που υποστήριζαν

τη βέλτιστη ανάπτυξη του παιδιού. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι υπάρχουν ερωτήσεις με πολύ μεγάλο αριθμό σωστών απαντήσεων, αλλά και λανθασμένων αντίστοιχα.

Επιπρόσθετα, βρέθηκε ότι καλύτερη γνώση παρουσίαζαν οι μητέρες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο (μεταπτυχιακό) σε σχέση με τις υπόλοιπες συμμετέχουσες, αποτέλεσμα που συμφωνεί και με την διεθνή βιβλιογραφία, καθώς σύμφωνα με τις Leung και Suskind (2019), οι περισσότερες μορφωμένες μητέρες τείνουν να έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με την ιδιότητα τους ως γονείς. Οι μητέρες που κατείχαν διδακτορικό τίτλο σπουδών αποτελούν ένα πολύ μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων(1,4%) στην παρούσα έρευνα και για αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύονται επαρκώς στο συγκεκριμένο δείγμα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Ελληνικού προγράμματος PISA 2022 για τα παιδιά της ΣΤ' δημοτικού, βρέθηκε θετική συσχέτιση ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο της μητέρας και την μέση επίδοση των μαθητών της Στ' Δημοτικού, γεγονός που επιβεβαιώνει πως το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας συνδέεται θετικά με την γλωσσική επίδοση των παιδιών αναξαρτήτως ηλικίας τους. Με βάση τα αποτελέσματα της παρούσα έρευνας φαίνεται ότι μητέρες που ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα 35-44 ετών είχαν καλύτερη γνώση από αυτές που βρίσκονται στις ηλικιακές ομάδες των 55-64 ετών και των 25-34 ετών, γεγονός που δείχνει ότι οι γυναίκες στα 35-44 είναι πιο συνειδητοποιημένες και καλύτερα ενημερωμένες γύρω από την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Καλύτερη επίδοση είχαν οι μητέρες με μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα της τάξης των 20.001-30.000 ευρώ (%) και έπειτα των 40.001-50.000. Την χαμηλότερη επίδοση εμφάνισαν οι μητέρες με μέσο οικογενειακό εισόδημα άνω των 50.000 ευρώ, αποτέλεσμα που έρχεται σε αντίθεση με κάποιες διεθνείς έρευνες, όπως αυτή των Zand et al. (2015), στην οποία αναφέρεται ότι οι μητέρες που είναι μεγαλύτερες σε ηλικία και που έχουν μεγαλύτερο εισόδημα εμφανίζουν καλύτερη γνώση.

Είναι γνωστό ότι η πρόωμη παρέμβαση συμβάλλει θετικά στην γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Όσον αφορά τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι γονείς, αντιλαμβανόμαστε ότι υπάρχουν ορισμένες παρανοήσεις, όμως ένα ποσοστό της τάξεως του 78,42%, ακολουθεί τις κατάλληλες στρατηγικές και αναγνωρίζει ότι κάποιες δεν είναι κατάλληλες για χρήση. Επιπρόσθετα, όσον αφορά την συσχέτιση της γνώσης με δημογραφικούς και κοινωνικούς παράγοντες παρατηρούμε μια θετική συσχέτιση με το μορφωτικό, αλλά όχι με το οικογενειακό εισόδημα. Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης δείχνουν την επιτακτική ανάγκη για ενημέρωση των γονέων, την καθοδήγηση από ειδικούς και την παροχή αξιότιμων πηγών πληροφόρησης γύρω από θέματα που σχετίζονται με την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών στην προσχολική ηλικία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: 1.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί την πτυχιακή εργασία των φοιτητριών Μάρλου Μαρία (Α.Μ 19170) και Φρονιμοπούλου Θεοδώρα (Α.Μ 19169) του Τμήματος Λογοθεραπείας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και ερευνά την γνώση των γονέων για την τυπική γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία. Μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από την έρευνα χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία και χωρίς καμία συνέπεια για σας. Σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να ζητήσετε να διαγραφούν τα δεδομένα και οι πληροφορίες που έχουμε συλλέξει για σας. Τα δεδομένα σας θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς, επιστημονικούς και στατιστικούς σκοπούς. Τα δεδομένα σας επεξεργάζονται βάσει της ρητής συγκατάθεσής σας, που μας παρέχετε διαμέσου του παρόντος εντύπου. Τα δεδομένα σας θα κωδικοποιηθούν και θα περαστούν ανώνυμα στο στατιστικό πρόγραμμα επεξεργασίας SPSS 22.0. Με κανέναν τρόπο δεν θα αποκαλυφθεί η ταυτότητά σας σε δημοσιεύσεις, δημόσιες παρουσιάσεις ή επιστημονικές αναφορές. Αν επιθυμείτε περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εργασία μπορείτε να επικοινωνήσετε με την κα. Ζαροκανέλλου Βασιλική, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Λογοθεραπείας στο email: vzarokanellou@uoi.gr

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑ

ΟΝΟΜΑ ΜΗΤΕΡΑΣ:.....

(Μπορείτε να αναφέρετε μόνο το μικρό)

ΗΛΙΚΙΑ ΜΗΤΕΡΑΣ:

< 18 ετών 18-24 ετών 25-34 ετών 35-44 ετών
45-54 ετών 55-64 ετών >65 ετών

ΜΗΤΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΗΤΕΡΑΣ:

Ελληνικά

Άλλο αναφέρετε:.....

Δίγλωσση Συμπληρώστε τις γλώσσες που μιλάτε

Άλλο συμπληρώστε:.....

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΜΗΤΕΡΑΣ:

Απόφοιτος Δημοτικού Απόφοιτος Γυμνασίου Απόφοιτος Λυκείου

Απόφοιτος ΙΕΚ ή Τεχνικής σχολής Βασικό πτυχίο

Μεταπτυχιακό Διδακτορικό

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΜΗΤΕΡΑΣ

Ιδιωτικός Υπάλληλος

Δημόσιος Υπάλληλος

Ελεύθερος Επαγγελματίας

Εκπαιδευτικός

Επάγγελμα Υγείας (Ιατρός, Νοσηλεύτρια, Φυσικοθεραπεύτρια, κ.α.)

Οικοκυρά

Άνεργη

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΗΤΕΡΑΣ:

Έγγαμη:
σχέση:

Διαζευμένη:
Άλλο αναφέρετε:

Ανύπαντρη μητέρα:

Σε σταθερή

ΓΛΩΣΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ:

Ελληνικά

Ελληνικά και άλλη (αναφέρετε)

Άλλη γλώσσα (αναφέρετε)

ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΤΕΡΑ

<18, 18-25, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, >65

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΕΡΑ

Ιδιωτικός Υπάλληλος

Δημόσιος Υπάλληλος

Ελεύθερος Επαγγελματίας

Εκπαιδευτικός

Επάγγελμα Υγείας (Ιατρός, Νοσηλεύτης, Φυσικοθεραπευτής, κ.α.)

Αγρότης

Τεχνίτης (ηλεκτρολόγος, μηχανικός, κ.α.)

Άνεργος

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΑΤΕΡΑ:

Απόφοιτος Δημοτικού Απόφοιτος Γυμνασίου Απόφοιτος Λυκείου

Απόφοιτος ΙΕΚ ή Τεχνικής σχολής Βασικό πτυχίο

Μεταπτυχιακό Διδακτορικό

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΕΚΝΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

1 2 3 4 Από 4 και άνω

Εμφανίζει κάποιο μέλος της οικογένειας σοβαρή ασθένεια ή αναπηρία; Ναι, όχι, Δεν απαντώ

Κάποιο από τα παιδιά της οικογένειας έχει λάβει διάγνωση για αναπτυξιακές δυσκολίες:
ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι τι είδους διάγνωση έχει λάβει; _____

ΜΕΣΟ ΕΤΗΣΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

<10.000 ευρώ

10.000-20.000 ευρώ

20.001-30.000 ευρώ

30.001-40.000 ευρώ

40.001-50.000 ευρώ

>50.000 ευρώ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

	Συμφωνώ	Διαφωνώ	Δεν γνωρίζω
1. Αν ένα μωρό δεν ξεκινήσει να μπαμπαλίζει ως 4 μηνών είναι αιτία ανησυχίας			

2. Τα νήπια θα πρέπει να έχουν ξεκινήσει να δείχνουν τι θέλουν ως την ηλικία των 18 μηνών			
3. Τα βρέφη θα πρέπει να κατανοούν απλές λέξεις ως την ηλικία των 7-12 μηνών			
4. Τα βρέφη θα πρέπει να γυρίζουν το κεφάλι για να εντοπίσουν μια ηχητική πηγή και να αντιδρούν στο άκουσμα ήχων ως την ηλικία των 0-4 μηνών.			
5. Τα βρέφη θα πρέπει να έχουν ξεκινήσει να ανταποκρίνονται με χαμόγελο όταν τους χαμογελούν ως την ηλικία των 6 μηνών.			
6. Τα βρέφη παράγουν τις πρώτες λέξεις ως την ηλικία των 12 μηνών			
7. Τα παιδιά συχνά συνεχίζουν να κατονομάζουν λανθασμένα μια καινούργια λέξη για λίγο καιρό, ακόμα και αν τα διορθώσουν.			
8. Τα νήπια κατανοούν μόνο τις λέξεις που παράγουν.			
9. Το να μιλάς στο παιδί για τα πράγματα που κάνει το βοηθά να αναπτύξει την σκέψη και τον λόγο του.			
10. Ένα τυπικά αναπτυσσόμενο τετράχρονο παιδί μπορεί να γράψει το όνομά του.			
11. Η αντίληψη του χρόνου σε ένα νήπιο 2-3 ετών διαφέρει από αυτή του ενήλικα.			
12. Τα παιδιά μαθαίνουν μόνο τις φράσεις και τις προτάσεις που έχουν ακούσει τους ενήλικες να χρησιμοποιούν.			
13. Τα βρέφη των 6 μηνών καταλαβαίνουν τι σημαίνει το «ΟΧΙ»			
14. Τα τρίχρονα νήπια μπορούν να ξεχωρίσουν το δεξί από το αριστερό.			
15. Τα βρέφη παράγουν τις πρώτες τους πραγματικές λέξεις σε ηλικία περίπου 6 μηνών.			
16. Τα δίχρονα νήπια μπορούν να αιτιολογήσουν τις πράξεις τους όπως οι ενήλικες.			
17. Τα τρίχρονα νήπια ζητούν συνήθως συγγνώμη όταν κάνουν κάποιο λάθος.			
18. Τα παιδιά στην ηλικία των 5 ετών μπορούν να διαβάσουν 4 ή παραπάνω λέξεις.			

19. Τα περισσότερα παιδιά στην ηλικία των 6 ετών μπορούν να γράψουν μια πρόταση όταν τους ζητάτε.			
20. Στην ηλικία περίπου των 2 ετών τα νήπια πρέπει να παράγουν προτάσεις με δύο λέξεις.			
21. Οι γονείς πρέπει να ανησυχούν όταν ένα παιδί δεν ανταποκρίνεται στο όνομά του.			
22. Στην ηλικία των 5 ετών τα παιδιά πρέπει να χρησιμοποιούν τον πληθυντικό αριθμό και όλους τους ρηματικούς χρόνους (ενεστωτικούς, μελλοντικούς, παρελθοντικούς) σωστά.			
23. Τα νήπια μπορούν να μάθουν καλύτερα την γλώσσα παρακολουθώντας εκπαιδευτικές εκπομπές στην τηλεόραση παρά από την ανάγνωση βιβλίων από τους γονείς			
24. Στην ηλικία των τριών ετών τα νήπια πρέπει να κατανοούν και να εκτελούν διπλές εντολές όπως «Φέρε τα παπούτσια και το μπουφάν σου»			
25. Τα νήπια 0-2 ετών μπορούν να μάθουν το ίδιο αριθμό λέξεων από την εκπαιδευτική τηλεόραση όσες και από τους γονείς τους.			
26. Το να αφήνεις την τηλεόραση ανοιχτή, είναι ένας καλός τρόπος ώστε να δίνεις την ευκαιρία σε βρέφη 0-2 ετών να μάθουν καινούργιες λέξεις.			
27. Το να απαντάς μόνο όταν ένα νήπιο χρησιμοποιεί λέξεις και όχι όταν δείχνει, είναι ένας καλός τρόπος για να μάθει το νήπιο να μιλάει.			
28. Το παιδί έχει κοινή προσοχή με την μητέρα σε ένα αντικείμενο ή σε μια δραστηριότητα από το 1 ^ο έτος.			
29. Τα νήπια μαθαίνουν περισσότερο όταν τους λες ακριβώς τι να κάνουν, παρά όταν τους δίνεις επιλογές.			

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Shipley, K. G., & McAfee, J. G. (2013). Διαγνωστικές προσεγγίσεις στη Λογοπαθολογία. Βιρβιδάκη, Διονύσης Χρ. Ταφιάδης, Εκδόσεις Gotsis
2. Roth, F. P., & Worthington, C. K. (2016). Εγχειρίδιο Λογοθεραπείας. Κύπρος: Εκδόσεις: ΠΧ Πασχαλίδης.
3. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2008). Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
4. Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Χριστίνα Μανουηλίδου.«Γλωσσική κατάκτηση. Κατάκτηση Σύνταξης». Έκδοση: 1.0. Πάτρα, 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://eclass.upatras.gr/courses/LIT1856/>
5. Robert S. Feldman, (2011). Εξελικτική Ψυχολογία. Gutenberg, Αθήνα
6. Μανουηλίδου.«Γλωσσική κατάκτηση. Γνωστική/Ψυχολογική Θεώρηση της Γλωσσικής Ανάπτυξης - Μεθοδολογία Έρευνας». Έκδοση: 1.0. Πάτρα, 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://eclass.upatras.gr/courses/LIT1856>

7. <https://www.orizontastherapy.gr/Article/3/el/ta-stadia-anaptuxis-tou-logou-kai-tis-omilias-pote-prepei-na-anisuxisoume/>
8. Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Δήμητρα Κατή 2015. Δήμητρα Κατή. «Ανάπτυξη του Λόγου. Ενότητα 2: Ανάπτυξη γλωσσικών ικανοτήτων. Λεκτική περίοδος» Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ECD4/>.
9. Goldstein E. Bruce. (2018). Γνωστική Ψυχολογία. Σύνδεση νου, έρευνας & καθημερινής ζωής, Gutenberg.

Ξένη

1. Alwaely, S. A., Yousif, N. B. A., & Mikhaylov, A. (2021). Emotional development in preschoolers and socialization. *Early child development and care*, 191(16), 2484-2493
2. Bornstein, M. H., Cote L. R., Haynes O. M., Hahn Chun-Shin., & Park Y. (2010). Parenting Knowledge: Experiential and Sociodemographic Factors in European American Mothers of Young Children. *Child and Family Research*, Eunice Kennedy Shriver National Institute of Child Health and Human Development, National Institutes of Health, Public Health Service.
3. Bornstein, M. H., Yu, J., & Putnick, D. L. (2020). Mothers' parenting knowledge and its sources in five societies: Specificity in and across Argentina, Belgium, Italy, South Korea, and the United States. *International journal of behavioral development*, 44(2), 135-145

4. Çetinçelik, M., Rowland, C. F., & Snijders, T. M. (2021). Do the eyes have it? A systematic review on the role of eye gaze in infant language development. *Frontiers in psychology*, 11, 3627.)
5. Conti-Ramsden, G., & Durkin, K. (2012). Language development and assessment in the preschool period. *Neuropsychology review*, 22(4), 384-401
6. Dias, M. D. L. V., & Lima, L. N. (2018). Parents knowledge about the development of children aged 2 to 6 years old.
7. Doctor Guidelines. Child Development Assessment-Developmental milestones and Denver Development Screening Test. Child Development Assessment – Developmental Milestones and Denver Developmental Screening Test – Doctor Guidelines
8. Encyclopedia of children’s health. Preschool definition. <http://www.healthofchildren.com/P/Preschool.html>
9. Examples of developmental stages. Child Development. <https://depts.washington.edu/allcwe2/fosterparents/training/chidev/cd04.htm>
10. Fine and Gross motor skills in Children. Terri Mauro. Sarah Rahal, MD. Elaine Hinzey, RD. 2022. <https://www.verywellfamily.com/what-are-motor-skills-3107058#citation-7>
11. IGI Global, publisher of timely knowledge. What is Language Development. <https://www.igi-global.com/dictionary/language-development/85693>
12. Karuppanan, A., Ramamoorthy, T., Rammamoorthi, A., & Ravichandran, L. (2020). Mother’s Knowledge on Child’s Developmental Milestones and Parenting Skills in Kanchipuram District, Tamilnadu-a Descriptive Cross Sectional Study. *Int. J. Health Sci. Res*, 10, 242-247.

13. Kisilevsky, B. S., Hains, S. M., Lee, K., Xie, X., Huang, H., Ye, H. H., ... & Wang, Z. (2003). Effects of experience on fetal voice recognition. *Psychological science*, 14(3), 220-224.)
14. Leung, C. Y., & Suskind, D. L. (2019). What parents know matters: parental knowledge at birth predicts caregiving behaviors at 9 months. *The Journal of pediatrics*, 221, 72-80.
15. Malik, F., & Marwaha, R. (2018). Developmental stages of social emotional development in children. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL)
16. MacPhee, D. (1983). The Nature of Parents' Experiences with and Knowledge about Infant Development.
17. McMillin, S. E., Hall, L., Bultas, M. W., Grafeman, S. E., Wilmott, J., Maxim, R., & Zand, D. H. (2015). Knowledge of child development as a predictor of mother-child play interactions. *Clinical pediatrics*, 54(11), 1117-1119.
18. National Library of Medicine. School-age children development. <https://medlineplus.gov/ency/article/002017.htm>
19. NCI- Dictionary of cancer terms-NCI. Definition of developmental stage. <https://www.cancer.gov/publications/dictionaries/cancer-terms/def/developmental-stage>
20. Owens Jr, R. E. (2016). *Language Development: An Introduction*. (9th ed.). Instructor
21. Oates, J. E., & Grayson, A. E. (2004). *Cognitive and language development in children*. Open University Press.
22. Ramírez, N. F., Lytle, S. R., & Kuhl, P. K. (2020). Parent coaching increases conversational turns and advances infant language development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(7), 3484-3491.

23. Rikhy, S., Tough, S., Trute, B., Benzies, K., Kehler, H., & Johnston, D. W. (2010). Gauging knowledge of developmental milestones among Albertan adults: a cross-sectional survey. *BMC public health*, 10(1), 1-9.
24. Stanford Children's Health. Newborn reflexes. <https://www.stanfordchildrens.org/en/topic/default?id=newborn-reflexes-90-P02630>
25. Senju, A., Verneti, A., Ganea, N., Hudry, K., Tucker, L., Charman, T., & Johnson, M. H. (2015). Early social experience affects the development of eye gaze processing. *Current Biology*, 25(23), 3086-3091
26. Tamis-LeMonda C.S, & Rodriguez E.T, (2009). Parents' Role in Fostering Young Children's Learning and Language Development. *ENCYCLOPEDIA on Early Childhood Development*.
27. Verma, N., Bansal, A., Tyagi, P., Nashine, N., Kulkarni, A., & Gupta, A. (2015). Effect of developmental milestones on patterns of teeth eruption. *International Journal of Scientific Study*, 3(5), 14-17
28. Wijedasa, D. (2012). Developmental screening in context: adaptation and standardization of the Denver Developmental Screening Test-II (DDST-II) for Sri Lankan children. *Child: care, health and development*, 38(6), 889-899.
29. Zand, D. H., Pierce, K. J., Bultas, M. W., McMillin, S. E., Gott, R. M., & Wilmott, J. (2015). Accuracy of knowledge of child development in mothers of children receiving early intervention services. *Journal of Early Intervention*, 37(3), 226-240.